

Праксеологічні засади судово-ветеринарної експертизи: проблеми й оптимізація шляхів їх розв'язання

Іван Яценко *

* Д-р вет. наук, професор, Державний біотехнологічний університет, м. Харків, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8903-2129>, e-mail: yacenko-1971@ukr.net

DOI: [10.32353/khrife.3.2024.08](https://doi.org/10.32353/khrife.3.2024.08) УДК [001.891:343.98:636.09](477)

Надійшло 05.08.2024 / Рецензовано 12.08.2024 / Прийнято до друку 25.09.2024 /
Доступно онлайн 30.09.2024

Мета статті — наукова розвідка сучасного стану та шляхів підвищення результативності судово-ветеринарної діяльності завдяки застосуванню праксеологічного підходу. Для досягнення поставленої мети застосовано комплекс методів (діалектичний, системно-структурний, системно-функціональний, формальної логіки (аналіз, синтез, дедукція, індукція, аналогія), аксіологічний, моделювання). Поняття праксеології трактовано в судово-ветеринарному аспекті. З'ясовано вплив праксеологічних надбань на стимулювання розвитку спеціальних ветеринарних знань у контексті формування концепції ефективної судово-ветеринарної діяльності. Судово-експертну праксеологію проаналізовано з огляду на її ефективність та результативність функціонування судово-ветеринарних механізмів. Аргументовано особливості праксеологічного підходу в судово-ветеринарній галузі. Судово-ветеринарну практику розглянуто як один із засобів експертного забезпечення судочинства. Увагу акцентовано на тому, що розвиток і вдосконалення теорії, методології та праксеології судово-ветеринарної експертизи є підґрунтям для підвищення ефективності судочинства. Запропоновано новітню праксеологічну конструкцію вітчизняної судово-ветеринарної експертизи, доповнення до Кримінального процесуального кодексу України (щодо обов'язковості призначення судово-ветеринарної експертизи для з'ясування характеру та ступеня тяжкості шкоди, заподіяної здоров'ю тварини, а також для встановлення причини її смерті) і Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертів та експертних досліджень (розширення кола питань, які

ставлять судово-ветеринарному експертові під час призначення відповідної експертизи).

Ключові слова: *судова ветеринарна медицина; судово-ветеринарна експертиза; судово-ветеринарний експерт; висновок експерта; судово-експертні установи; ефективна діяльність; практичне значення; праксеологія; тварини; ушкодження.*

Постановка наукової проблеми

Судова експертиза є науково обґрунтованою й надійною формою застосування спеціальних знань у судочинстві. Висновок експерта, що базується на аналізованні фактичних даних, з'ясованих судовим експертом, підвищує рівень доказової бази¹ та дає змогу правоохоронним органам і суду обґрунтувати й ухвалити об'єктивні процесуальні рішення².

Судово-ветеринарну експертизу (далі — СВЕ)³ призначають під час досу-

дового розслідування та судового розгляду справ про правопорушення проти життя і здоров'я тварин (жорстоке поводження⁴, незаконне полювання⁵ і/або водний добувний промисел⁶, порушення ветеринарних правил⁷ та ін.).

На жаль, до сьогодні не сформульовано значення праксеологічного підходу до СВЕ як базового поняття, не визначено його значення в методології цієї науки, що свідчить про актуальність пропонованого дослідження для практичної судово-експертної та правоохоронної діяльності.

- 1 Надіжко М. М. Використання спеціальних знань у судово-експертній діяльності: теоретико-правові аспекти. *Криміналістичний вісник*. 2020. № 1 (33). С. 25–36. DOI: [10.37025/1992-4437/2020-33-1-25](https://doi.org/10.37025/1992-4437/2020-33-1-25) (дата звернення: 08.07.2024).
- 2 Попович Є. М. Єдність науки та практики в судово-експертній діяльності. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2019. Вип. 19. С. 158–172. DOI: [10.32353/khrife.1.2019.012](https://doi.org/10.32353/khrife.1.2019.012) (дата звернення: 08.07.2024)
- 3 Ключев О. М. Удосконалення експертного забезпечення правосуддя: теоретичні, правові та організаційні аспекти. *Там само*. С. 102–117. DOI: [10.32353/khrife.1.2019.08](https://doi.org/10.32353/khrife.1.2019.08) (дата звернення: 08.07.2024).
- 4 Smith-Blackmore M., Bethard J. D. A multidisciplinary investigation of chronic animal abuse: Collaboration between veterinary forensics and forensic anthropology. *Journal of Forensic Sciences*. 2020. Vol. 66. Is. 1. Pp. 389–392. DOI: [10.1111/1556-4029.14576](https://doi.org/10.1111/1556-4029.14576) (дата звернення: 08.07.2024); Скрипка М., Панікар І., Запека І., Куралес О. Деякі аспекти патогенезу та патоморфології первинної складної травми хребта спинного мозку. *Agrarian Bulletin of the Black Sea Littoral*. 2022. Is. 104. Pp. 26–33. DOI: [10.37000/abbsl.2022.104.04](https://doi.org/10.37000/abbsl.2022.104.04) (дата звернення: 08.07.2024).
- 5 Horbunova K. V. Criminal law signs of illegal hunting as an element of criminological characteristics. *Bulletin of Kharkiv National University of Internal Affairs*. 2022. Vol. 98. Is. 3. Pp. 152–159. DOI: [10.32631/v.2022.3.14](https://doi.org/10.32631/v.2022.3.14) (дата звернення: 08.07.2024).
- 6 Черевко К. О. Незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом в розрізі українського законодавства. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2020. № 2 (23). С. 61–68. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b1d68401-322b-41e0-b56f-1ea95d82352d/content> (дата звернення: 08.07.2024).
- 7 Saceres P., Awada L., Weber-Vintzel L., Morales R., Meske M., Tizzani P. The World Animal Health Information System as a tool to support decision-making and research in animal health. *Revue Scientifique et Technique*. 2023. Vol. 42. Pp. 242–251. DOI: [10.20506/rst.42.3367](https://doi.org/10.20506/rst.42.3367) (дата звернення: 09.07.2024).

Аналіз основних досліджень і публікацій

Праксеологічні аспекти юриспруденції загалом і криміналістики та судової експертизи зокрема досліджували такі вітчизняні й іноземні науковці: Е. Сімакова-Єфремян⁸ (розглянула питання взаємозалежності європейських інтеграційних процесів і інтеграції спеціальних знань в Україні); Б. Гамалюк, В. Лямпель і Р. Цимбаліста⁹ (окреслили інституційні засади формування системи судово-експертної діяльності (далі — СЕД) в Україні); А. Коваленко¹⁰ (розкрив методологічне значення прак-

сеологічного підходу в криміналістиці); Т. Лоза¹¹ (запропонувала шляхи розв'язання проблем СЕД в Україні); Є. Попович¹² (аргументував єдність науки та практики в СЕД); Г. Спіцина і С. Белевцова¹³ (обґрунтували новітню парадигму теорії та практики судової експертизи в Україні); І. Шинкаренко і Г. Спіцина¹⁴ (проаналізували історичні витоки й перспективи розвитку судової експертизи); В. Шепітько і М. Шепітько¹⁵ (розглянули доктрину криміналістики та судової експертизи в Україні); О. Ключев і Е. Сімакова-Єфремян¹⁶ (викоремили доктринальні підходи до судової експертизи в Україні); В. Брижко¹⁷

- 8 Сімакова-Єфремян Е. Б. До питання взаємозалежності європейських інтеграційних процесів і тенденцій інтеграції спеціальних знань в Україні. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2017. Вип. 17. С. 152–158. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpsek_2017_17_22 (дата звернення: 15.07.2024).
- 9 Гамалюк Б. М., Лямпель В. І., Цимбаліста Р. Г. Інституційні засади формування системи судово-експертної діяльності в Україні. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2023. № 2. С. 61–66. DOI: [10.51547/ppp.dp.ua/2023.2.9](https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2023.2.9) (дата звернення: 15.07.2024).
- 10 Коваленко А. В. Сутність та методологічне значення праксеологічного підходу в криміналістиці. *Наукові записки НАУКМА. Юридичні науки*. 2020. Т. 5. С. 32–39. DOI: [10.18523/2617-2607.2020.5.32-39](https://doi.org/10.18523/2617-2607.2020.5.32-39) (дата звернення: 15.07.2024).
- 11 Лоза Т. В. Проблеми організації судово-експертної діяльності в Україні та шляхи їх вирішення. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 6. С. 633–641. DOI: [10.24144/2788-6018.2023.06.112](https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.06.112) (дата звернення: 15.07.2024).
- 12 Попович Є. М. Значч. твір. DOI: [10.32353/khrife.1.2019.012](https://doi.org/10.32353/khrife.1.2019.012) (дата звернення: 08.07.2024).
- 13 Спіцина Г. О., Белевцова С. О. Щодо питання формування новітньої парадигми теорії та практики судової експертизи у Україні. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики*: зб. мат-лів міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 150-річ. з дня народж. Засл. проф. М. С. Бокаріуса (Харків, 18–19.04.2019). Харків, 2019. С. 63–65. URL: <https://drive.google.com/file/d/1LliBduUEvfGdV2KsUTwMKLi6QvVKRzo3/view> (дата звернення: 15.07.2024).
- 14 Шинкаренко І. Р., Спіцина Г. О. Історичні витоки та перспективи розвитку теорії та практики судової експертизи. *Актуальні питання судової експертизи та криміналістики*: зб. мат-лів міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 95-річ. створ. ХНДІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса (Харків, 10–11.10.2018). Харків, 2018. С. 20–22.
- 15 Шепітько В., Шепітько М. Доктрина криміналістики та судової експертизи: формування, сучасний стан і розвиток в Україні. *Право України*. 2021. № 8. С. 12–27. DOI: [10.33498/louu-2021-08-012](https://doi.org/10.33498/louu-2021-08-012) (дата звернення: 15.07.2024).
- 16 Ключев О., Сімакова-Єфремян Е. Доктринальні підходи до судової експертизи в Україні. *Право України*. 2021. № 8. С. 28–43. DOI: [10.33498/louu-2021-08-028](https://doi.org/10.33498/louu-2021-08-028) (дата звернення: 15.07.2024).
- 17 Брижко В. М. Філософія права: праксеологія в сфері інформаційного права (ст. 28–34). *Інформація і право*. 2019. № 3(30). DOI: [10.37750/2616-6798.2019.3\(30\).194777](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2019.3(30).194777) (дата звернення: 08.07.2024).

(схарактеризував праксеологію у сфері інформаційного права); У. Цмоць¹⁸ (аргументувала правову праксеологію як чинник ефективності юридичної практики); М. Щербаковський¹⁹ (виклав особливості проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні).

Мета статті

Дослідити сучасний стан СВЕ для забезпечення ефективності правосуддя, розкрити суть праксеологічного підходу й окреслити його можливості для сприяння розвитку теорії, методології та практики СВЕ.

Методи дослідження

Теоретико-методологічним підґрунтям нашої наукової розвідки є комплекс взаємообумовлених методів: діалектичного, системно-структурного, системно-функціонального, аксіологічного, формальної логіки (аналіз, синтез, дедукція, індукція, аналогія, моделювання та ін.).

Викладення основного матеріалу дослідження

Праксеологія (від грец. πράξις — дія та грец. λογία — учення) вивчає шляхи підвищення ефективності й корисності людської діяльності в різних галузях. Отже, **призначення судово-експертної праксеології** (як складової загальної) має полягати в дослідженні принципів, закономірностей, умов, раціональності, ефективності, особливостей впровадження,

використання та застосування засобів, прийомів і методів судової експертизи, а одним з її напрямів є судово-ветеринарна практика, для якої праксеологія виробляє найефективніший алгоритм дій. Своєю чергою судово-ветеринарна практика формує підґрунтя для розроблення нових і вдосконалення наявних методик дослідження (методологічна функція) та критеріїв оцінювання класичних і нових об'єктів дослідження (оцінна функція), а також застосовує їх на практиці (застосовна функція) та ознайомлює неозначених з можливостями судової експертизи для визначення фактичних даних і обставин скоєння правопорушень (просвітницька функція).

Судово-ветеринарну практику можна схарактеризувати як спрямовану на здобуття певного результату осмислену й послідовну діяльність, яка є:

- механізмом самореалізації судово-ветеринарних експертів, зокрема, завдяки творчому процесу (розроблення евристичних методик дослідження);
- рушієм прогресу СВЕ, оскільки виявляє проблеми експертної практики й окреслює шляхи їх розв'язання та оптимізації вже застосованих рішень;
- чинником формування нових напрямів і наукових шкіл у СВЕ;
- просвітницьким осередком.

Судово-ветеринарна праксеологія узагальнює спеціальні ветеринарні знання, аналізує засоби, форми та способи їх застосування у практиці СВЕ (з огляду на стан об'єктів дослідження, методичне забезпечення тощо).

18 Цмоць У. О. Правова праксеологія як чинник ефективності юридичної практики. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2023. № 4. С. 155—164. DOI: 10.32782/2311-8040/2023-4-18 (дата звернення: 08.07.2024).

19 Щербаковський М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні : монографія. Харків, 2015. 560 с. URI: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/6020> (дата звернення: 08.07.2024).

Результативність судово-ветеринарної діяльності (далі — СВД) залежить від застосування відповідного праксеологічного інструментарію, як-от:

- типологізації та формування системи принципів і категорій;
- розроблення теорії й методології судово-ветеринарних досліджень (далі — СВДосл);
- узагальнення практики СВЕ з окресленням її стратегічних перспектив.

Відповідно до викладеного, судово-ветеринарну праксеологію можна визначити як особливу галузь філософсько-експертних досліджень, спрямовану на практичну діяльність, у якій теоретичні розробки та практичний досвід СВЕ застосовано для раціонального аналізування судово-експертних явищ, розвідки й обґрунтування висновків експертів і шляхів розв'язання проблем у сфері СВЕ.

По суті, СВД є діяльністю обізнаних осіб, які мають спеціальні ветеринарні знання та реалізують їх з метою експертного забезпечення правосуддя. З огляду на це експертний досвід впливає на розвиток судової експертології та зумовлює потребу регулювати СВД. Отже, досвідний характер є іманентною властивістю СВЕ, що забезпечує практично-прагматичну функцію судової експертології, а судово-ветеринарна практика разом із судово-експертними доктринами є складовими судової експертології.

Судово-ветеринарна праксеологія базується на експертній онтології (буттєвій обумовленості), правовій гносеології (пізнавальній діяльності), експертній аксіології (ціннісних орієнтирах) та утворює *інтегральну систему* й формує продуктивні механізми функціонування експертної практики для впливу останньої на якість СВДосл з метою підвищення ефективності судочинства зага-

лом. Удосконалення та впровадження в практику СВЕ нових даних щодо теорії й методології досліджень — це засоби підвищення ефективності СВД.

Питання застосування судово-ветеринарної праксеології до сьогодні є доволі проблемним, тож потребує розв'язання. СВЕ не бере участі в розслідуванні та розкритті правопорушень, а лише сприяє оптимізації правоохоронної діяльності специфічними методами й засобами. Спрямованість СВЕ на оптимізацію діяльності дає змогу виокремити в межах її методології **праксеологічний підхід**, під яким ми розуміємо *систему теоретичних засад із цілеспрямованого дослідження закономірностей планування, прогнозування та проектування професійної судово-ветеринарної діяльності, що полягає в обміркуванні дій та очікуваних ефектів, усебічних самоаналізі й самооцінці, моделюванні умов, напрямів і засобів удосконалення на основі комплексу спеціальних ветеринарних знань та емпіричного досвіду, а також у здійсненні певних дій з урахуванням особливостей експертної ситуації для здобуття ефективних результатів*.

Особливе місце у становленні й розвитку судової ветеринарної медицини та СВЕ посідають учені Харківської наукової судово-ветеринарної школи (далі — ХНСВШ): захищено 1 докторську дисертацію («Структурні параметри скелета ссавців як об'єкти судово-ветеринарної експертизи при визначенні видової належності біологічного матеріалу», І. Яценко, 2009) і 3 кандидатські («Морфологічні параметри кісток п'ястка та пальців кисті при визначенні віку великої рогатої худоби», В. Кам'янський, 2011; «Морфологічні особливості кісток плесна і пальців тазової кінцівки як критерії визначення віку великої рогатої худоби молочного напрямку продуктивності», М. Бондаревський, 2012; «Судо-

во-ветеринарні критерії визначення віку і статі великої рогатої худоби молочного напрямку продуктивності за морфологічними особливостями носомозкового відділу черепа», Р. С. Абузнайд Карем, 2016), тривають 4 дисертаційні дослідження («Судово-ветеринарне визначення ступеня тяжкості шкоди, заподіяної здоров'ю тварини», О. Парилівський; «Судово-ветеринарна експертиза трупів тварин за їх різних станів та залежно від категорії, роду і виду смерті», Р. Казанцев; «Судово-ветеринарна діагностика та оцінка тілесних ушкоджень собак та котів, заподіяних гострими предметами», В. Козачок; «Судова експертиза харчових продуктів тваринного походження як засіб виявлення їх невідповідності нормативним вимогам у кримінальних провадженнях», Н. Козакова). 2010 року в Харківській державній зооветеринарній академії (нині — Державний біотехнологічний університет, далі — ДБУ) створено кафедру ветеринарно-санітарної експертизи та судової ветеринарної медицини²⁰.

Станом на сьогодні проведено 3 міжнародні конференції з питань СВЕ: «Проблеми, новітні здобутки, та перспективи розвитку ветеринарно-санітарної експертизи та судової ветеринарної медицини» (присвячена 90-річчю з дня народження вченого-ветсанексперта В. П. Образцова; 14—15.05.2014), «Актуальні питання, новітні здобутки та перспективи розвитку гігієни і експертизи харчових продуктів та судової ветеринарної медицини» (присвячена 140-річчю з дня народження вченого-ветсанексперта, професора О. М. Петро-

ва; 14—15.09.2017) і «Актуальні питання судово-ветеринарної експертизи: реалії та перспективи» (23—24.05.2024).

2019 року за ініціативи Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» (далі — ННЦ ICE) у системі судово-експертних установ Мін'юсту України започатковано нову експертну спеціальність 18.1 «Ветеринарні дослідження», підґрунтям для чого стали новітні наукові розвідки щодо СВЕ тварин, постраждалих від жорстокого поводження, де обґрунтовано, зокрема, перспективи розвитку СВЕ в Україні²¹. Оскільки багато питань СВЕ досі перебувають у процесі розроблення, апробації та впровадження, можна стверджувати, що напрацювання вчених ХНСВШ створили умови для розширення, поглиблення і суттєвого доповнення попередніх наукових надбань у цій сфері, що позитивно вплинуло на розвиток праксеології СВЕ в Україні.

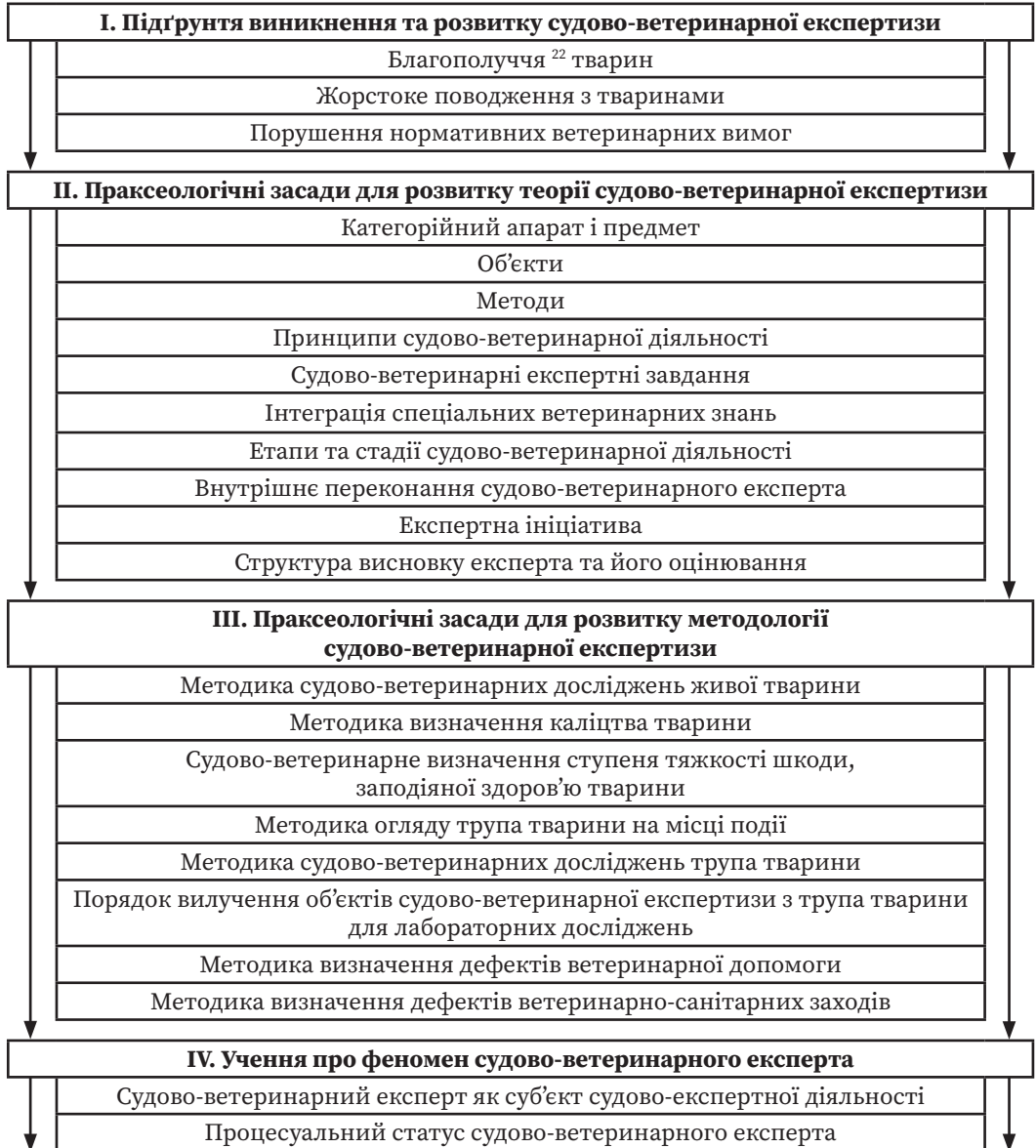
Оскільки праксеологічний підхід орієнтує на розроблення дієвих і раціональних засобів, методів і прийомів експертного дослідження, його можна вважати одним із принципів формування нових методик СВДосл. Тож уважаємо за доцільне простежити значення праксеологічного підходу як керівного принципу СВД, а також з'ясувати його місце в теорії та методології СВЕ.

Праксеологічний аналіз СВЕ є складним процесом, який охоплює різні боки цієї діяльності. У межах нашого дослідження виокремимо такі основні його аспекти: підґрунтя виникнення та розвитку наукової СВЕ; праксеологічні

20 Яценко І. В., Дегтярьов М. О., Бондаревський М. М., Труш А. М. Харківська школа видатних діячів ветеринарно-санітарної та судово-ветеринарної експертизи. *Проблеми зооінженерії та ветеринарної медицини*. 2014. Вип. 28 (2). С. 20—28. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/pzvm_2014_28\(2\)_4](http://nbuv.gov.ua/UJRN/pzvm_2014_28(2)_4) (дата звернення: 08.07.2024).

21 Yatsenko I. V., Zapara S. I., Zon G. A., Ivanovskaya L. B., Klochko A. M. Animal Rights and Protection against Cruelty in Ukraine. *Journal of Environmental Management and Tourism*. 2020. Vol. 11. Is. 1 (41). Pp. 91—103. DOI: 10.14505/jemt.11.1(41).11 (дата звернення: 08.07.2024).

питання теорії та методології СВЕ; учен- налення національного законодавства
ня про феномен судветексперта; удоско- зі СВЕ (див. рис.).

22 Незважаючи на те що іменник «благополуччя» присутній у «Академічному тлумачному словнику української мови», маємо зауважити, що він є калькою з російської. З огляду на сучасні тенденції в українській мовній практиці, вважаємо за доцільне послуговуватися українськими синонімами, зокрема (у цьому разі) словом «добробут». Проте, зважаючи на стале застосування в чинних нормативно-правових актах, що регулюють експертну діяльність, згаданої словоформи, у цій праці ми змушені оперувати саме ним.— *Ред.*

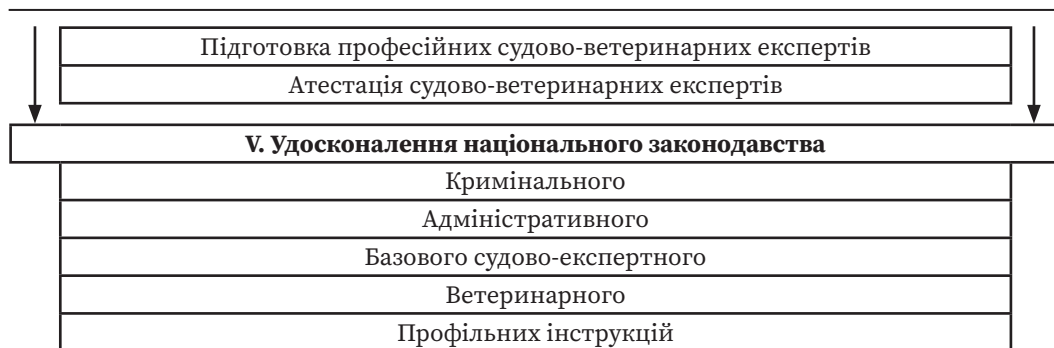

Рис. Праксеологічна конструкція судово-ветеринарної експертизи в Україні

Схарактеризуймо виокремлені праксеологічні аспекти СВЕ докладніше.

І. Підґрунтя виникнення та розвитку СВЕ

Підґрунтям для започаткування та розвитку СВЕ стали ґрунтовні дослідження вчених ХНСВШ питань благополуччя тварин і жорстокого поводження з ними як в Україні²³, так і за її межами²⁴, що сприяли:

- визначенню напрямів удосконалення СВЕ — розроблення, затвердження та впровадження в практику нормативно-правових актів щодо СВДосл живих тварин і трупів тварин, використання новітніх інформаційних технологій у СВЕ;

- авторському формулюванню дефініції «жорстоке поводження з тваринами» за кримінальної кваліфікації цього правопорушення;
- класифікації наслідків жорстокого поводження з тваринами, що є предметом СВЕ;
- новітнім досягненням у СВЕ, окресленню перспектив її розвитку в Україні.

СВЕ призначають і проводять за кримінальними провадженнями, в адміністративних, цивільних або господарських справах. Найчастіше потреба у спеціальних ветеринарних знаннях у формі судової експертизи виникає на стадії досудового розслідування або судового слідства у зв'язку із правопорушеннями

23 Лозо О. В., Пілюшенко Д. О. Актуальні питання правового регулювання захисту тварин від жорстокого поводження. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 7. С. 225—228. DOI: 10.32782/2524-0374/2020-7/57 (дата звернення: 08.07.2024) ; Ющик О. І. Жорстоке поводження з тваринами: кримінально-правовий аспект. *Приватне та публічне право*. 2022. № 2. С. 46—51. DOI: 10.32845/2663-5666.2022.2.8 (дата звернення: 08.07.2024).

24 Sandøe P., Hansen H. O., Bokkers E. A. M., Enemark P. S., Forkman B., Haskell M. J., Lundmark Hedman F., Houe H., Mandel R., Nielsen S. S., de Olde E. M., Palmer C., Vogeler C. S., Christensen T. Dairy cattle welfare — the relative effect of legislation, industry standards and labelled niche production in five European countries. *Animal*. 2023. Vol. 17. Is. 12. Art. 101009. DOI: 10.1016/j.animal.2023.101009 (дата звернення: 08.07.2024) ; Araújo D., Lima C., Mesquita J. R., Amorim I., Ochoa C. Characterization of Suspected Crimes against Companion Animals in Portugal. *Animals*. 2021. Vol. 11. Is. 9. Art. 2744. DOI: 10.3390/ani11092744 (дата звернення: 08.07.2024) ; Gomes L. B., Paiva M. T., de Oliveira Lisboa L., de Oliveira C. S. F., de Cassia Maria Garcia R., de Magalhães Soares D. F. Diagnosis of animal abuse: A Brazilian study. *Preventive Veterinary Medicine*. 2021. Vol. 194. Art. 105421. DOI: 10.1016/j.prevetmed.2021.105421 (дата звернення: 08.07.2024).

(злочинами, адміністративними проступками або цивільно-правовими деліктами) проти життя і здоров'я тварин, як-от:

- жорстоке поводження з тваринами (ст. 299 Кримінального кодексу України, далі — ККУ; ст. 89 Кодексу України про адміністративні правопорушення, далі — КУпАП);
- незаконне полювання (ст. 248 ККУ);
- екоцид (ст. 441 ККУ);
- порушення правил використання об'єктів тваринного світу (ст. 85 КУпАП);
- порушення ветеринарних правил (ст. 251 ККУ);
- порушення законодавства про ветеринарну медицину та благополуччя тварин (ст. 107 КУпАП);
- порушення законодавства про племінну справу у тваринництві (ст. 107-1 КУпАП);
- порушення вимог законодавства про ідентифікацію та реєстрацію тварин (ст. 107-2 КУпАП);
- порушення правил утримання собак і котів (ст. 154 КУпАП)²⁵.

Прикладами фактичних даних та обставин, для розв'язання яких необхідне проведення СВЕ, є ушкодження і смерть тварин як наслідок жорстокого поводження з ними; спірні ситуації, пов'язані зі станом здоров'я і продуктивністю тварин, під час їх продажу й купівлі, транспортування, розведення та вирощування; мор тваринних гідробіонтів (до прикладу: під час руйнування російськими агресорами Каховського водосховища у 2023 році); незаконне по-

лювання на мисливських тварин, масовий мор бджіл, ушкодження та загибель тварин як апотеози воєнних дій російської федерації проти України.

II. Праксеологічні засади для розвитку теорії СВЕ

Чимало наукових досліджень присвячено розробленню теорії СВЕ та шляхам розв'язання проблем, що виникають у процесі застосування її положень. Результатом таких розвідок є системні наукові напрацювання за наведеними далі напрямками.

1. Категорійний апарат і предмет СВЕ

Понятійно-категорійний апарат є однією із сутнісних підвалин становлення будь-якої наукової галузі, тож ми запропонували авторську редакцію наріжного поняття («**судово-ветеринарна експертиза** — наукове дослідження об'єктів, які містять відомості про обставини вчинення правопорушення, виконане лікарем ветеринарної медицини — судовим експертом на підставі документа, яким йому доручено проводити судово-ветеринарну експертизу або залучено до її проведення у визначеному законодавством порядку з метою встановлення обставин і фактичних даних із ветеринарних та певних біологічних питань, які виникли під час досудового розслідування у кримінальному судочинстві або судового розгляду справи у будь-якому іншому виді судочинства, ніж кримінальне, та які відображаються у висновку експерта або повідомленні про неможливість його надання») і схарактеризували 7 його ознак²⁶, сформулювали

25 Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 20.06.2024) ; Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 8073-X (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 20.06.2024).

26 Яценко І. В. Ознаки судово-ветеринарної експертизи в аспекті її теорії, методології та праксеології. *European scientific congress. Proceedings of the 6th International scientific and*

визначення предмета СВЕ і довели його значення для теорії та практики СВЕ²⁷, що у праксеологічному аспекті дало змогу:

- окреслити коло фактичних даних, на які потрібно зважати під час СВДосл, і коло спеціальних ветеринарних знань, прямо пов'язаних з предметом СВЕ;
- сформулювати типові питання, які одночасно є експертними завданнями та які замовник СВЕ ставить судветекспертові;
- проводити СВДосл лише тих об'єктів, які є матеріальними носіями інформації в межах предмета СВЕ або комплексної експертизи;
- розробити методики СВДосл об'єктів з метою виконання типових експертних завдань;
- відокремити СВЕ від судових експертиз суміжних видів (судово-біологічної, судової молекулярно-генетичної тощо);
- інтегрувати спеціальні ветеринарні знання для проведення комплексних судових експертиз;
- організувати ефективне проведення СВЕ у спеціалізованій експертній установі, зокрема в ННЦ ІСЕ.

2. Об'єкти СВЕ

Оскільки поняття «об'єкт» є одним із фундаментальних у судовій експертології

та невід'ємне від предмета дослідження, окреслює можливості таких досліджень і впливає на обрання методів, способів та засобів експертного пізнання, а також на спосіб укладання висновку судового експерта, то ми сформулювали дефініцію поняття «об'єкти судово-ветеринарного дослідження» для СВЕ²⁸, класифікували та схарактеризували ці об'єкти й довели, що вони є джерелом відомостей, за допомогою яких судовий експерт з'ясовує факти й обставини, які складають предмет СВЕ.

Праксеологічні переваги визначення поняття «об'єкт» для СВЕ:

- сутність об'єкта СВДосл утілено в експертних завданнях;
- сприятиме вдосконаленню теоретичних і методологічних підвалин СВЕ, а відтак — розв'язанню практичних судово-експертних проблем;
- чітко диференційоване поняття є індикатором видової належності експертизи, а також підґрунтям знань про факти і спеціальних ветеринарних знань.

3. Методи СВЕ

Обґрунтовано застосування у СВДосл методів судової експертизи (діалектичного, логіки, інших загально-пізнавальних, окремих (інструментальних і допоміжних технічних), а також спеціальних)²⁹. Сформульовано вимоги до методів

practical conference. Barca Academy Publishing. Madrid, Spain, 2023. Pp. 12–28. URL: <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2023/07/EUROPEAN-SCIENTIFIC-CONGRESS-10-12.07.23.pdf> (дата звернення: 10.07.2024).

27 Яценко І. В. Предмет судово-ветеринарної експертизи та його значення в теорії і практиці судової експертизи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2022. № 73. Т. 2. С. 154–173. DOI: 10.24144/2307-3322.2022.73.55 (дата звернення: 08.07.2024).

28 Його ж. Правовий статус і гносеологічна характеристика об'єктів судово-ветеринарної експертизи. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2023. Вип. 2 (31). С. 63–102. DOI: 10.32353/khrife.2.2023.05 (дата звернення: 08.07.2024).

29 Яценко І., Сімакова-Єфремян Е., Дереча Л. Методи судової експертизи та їх застосування у судово-ветеринарних дослідженнях. *Там само*. 2021. Вип. 2 (24). С. 52–76. DOI: 10.32353/khrife.2.2021.04 (дата звернення: 01.07.2024).

СВДосл, методи систематизовано залежно від стану збереження об'єктів.

Праксеологічне значення цього питання полягає в тому, що методи й методики СВДосл є інструментарієм для виконання експертних завдань, залежно від специфіки предмета й об'єкта. Окреслено можливості методів для виконання певних експертних завдань під час проведення СВДосл; доведено, що функції спеціальних методів СВЕ виконують методики судово-ветеринарної клінічної діагностики хвороб тварин і методики судово-ветеринарної патоморфологічної діагностики.

4. Принципи СВД

Сформульовано й обґрунтовано концептуальні положення реалізації принципів СЕД у СВДосл (зважаючи на специфіку предмета та особливості об'єкта дослідження, зокрема: верховенства права; законності; науковості, системності, усебічності, повноти, неупередженості СВДосл; компетентності судветексперта; незалежності та методологічної самостійності судветексперта; допустимості використання методів, засобів і способів проведення СВДосл; максимального збереження об'єктів дослідження; наукової обґрунтованості, об'єктивності, достовірності, правильності та правдивості висновку судветексперта; верифікації висновку експерта; дотримання судветекспертом професійної етики; особистої відповідальності судветексперта), а також запропоновано шляхи їх реалізації³⁰.

30 Yatsenko I. Principles of Forensic Expert Activities in Ukraine and their Implementation in Forensic Veterinary Research. *Archives of Criminology and Forensic Sciences*. 2022. Vol. 1. Is. 5. Pp. 115–142. DOI: 10.32353/acfs.5.2022.08 (дата звернення: 08.07.2024).

31 Яценко І. В. Завдання судово-ветеринарної експертизи: теоретичні й праксеологічні проблеми та шляхи їх вирішення. *Форум Права*. 2023. 74 (1). С. 68–89. DOI: 10.5281/zenodo.7319900 (дата звернення: 08.07.2024).

32 Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертів та експертних досліджень : затв. наказ. Мініюсту України від 08.10.1998 р. № 53/5 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 08.07.2024).

Ефективність впливу принципів СВД зумовлено її об'єктивним підґрунтям і визначенням найістотніших характеристик, що сприятимуть виявленню оптимальних шляхів її реалізації. Порухення принципів СВЕ порушує всю систему принципів (загальноправових і спеціальних) і передбачені законодавством форми здійснення експертних процедур, спричиняє визнання висновку експерта необґрунтованим, упередженим, неправдивим, а також недопустимим як доказу в судочинстві.

5. Судово-ветеринарні експертні завдання

Конкретизовано сутність ідентифікаційних, діагностичних і ситуалогічних завдань СВЕ³¹. З огляду на це чітко окреслення експертних завдань СВДосл на практиці дало змогу:

- виокремити коло питань СВДосл (що сприяло визначенню предмета СВЕ), окреслити шляхи їх розв'язання та обґрунтовано оцінити ознаки об'єкта дослідження, не порушуючи меж компетенції судветексперта;
- сформулювати нові типові питання СВЕ (які водночас є експертними завданнями) і доповнити ними Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертів та експертних досліджень³² (далі – НМР);
- окреслити коло фактичних даних та обставин, які слід з'ясу-

вати під час проведення СВЕ або комплексної судової експертизи за допомогою інтеграції спеціальних ветеринарних знань і спеціальних знань інших наук (біології тварин, молекулярної генетики, балістики тощо);

- опрацювати методики й методи СВДосл для впровадження нових можливостей розв'язання експертних завдань;
- запропонувати доповнити ч. 2 ст. 242 Кримінального процесуального кодексу України ³³ (далі — КПКУ) п. 7 такого змісту: «7) з'ясування характеру та ступеня тяжкості шкоди, заподіяної здоров'ю тварини, і/або причини смерті тварини»;
- підвищити ефективність проведення СВЕ в державних спеціалізованих експертних установах (далі — ДСЕУ);
- окреслити дієві напрями розширення кола об'єктів СВДосл і питань, які ставлять на розв'язання судветекспертові (наприклад, щодо дефектів ветдіяльності).

6. Інтеграція спеціальних ветеринарних знань

Обґрунтовано доктринальні засади інтеграції спеціальних ветеринарних знань у комплексні судові експертизи: ветеринарно-біологічну; медично-ветеринарну, ветеринарно-молекулярно-генетичну; ветеринарно-балістичну; ве-

теринарно-транспортно-трасологічну; екологічно-ветеринарну; ветеринарно-електротехнічну; ветеринарно-пожежно-технічну; мистецтвознавчо-ветеринарно-лінгвістично-психологічну; ветеринарно-товарознавчу; ветеринарну та з дослідження сильнодіючих і отруйних речовин; ветеринарно-ґрунтознавчу та з дослідження наявності шкідливих речовин (пестицидів) у навколишньому середовищі ³⁴.

Праксеологічне значення цього аспекту полягає в тому, що вперше для практики запропоновано теоретичні, методологічні й організаційно-правові положення комплексних судових експертиз, у які інтегровано спеціальні ветеринарні знання. Це дасть змогу створити нові експертні методики, що значно підвищить ефективність проведення СВЕ.

7. Етапи та стадії СВД

Виокремлення нами стадій СВДосл живих тварин і трупів тварин (підготовчої, аналітичної, порівняльної та синтезуючої) та окреслення функцій цих стадій ³⁵ з праксеологічних позицій сприяє:

- моніторингу процесів пізнання судветекспертом об'єкта дослідження (локалізації та характеру травм, ступеня тяжкості тілесних ушкоджень тварини тощо);
- формуванню судово-ветеринарного діагнозу, узагальненню результатів дослідження,

³³ Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI (зі змін та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 08.07.2024).

³⁴ Яценко І. В. Доктринальні засади інтеграції спеціальних ветеринарних знань у комплексні судово-експертні дослідження: проблеми та шляхи їх вирішення. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 6. С. 646—670. DOI: 10.24144/2788-6018.2023.06.114 (дата звернення: 08.07.2024).

³⁵ Його ж. Гносеологічна характеристика та процесуальне значення етапів і стадій призначення та проведення судово-ветеринарної експертизи. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2023. Вип. 1 (30). С. 70—111. DOI: 10.32353/khrife.1.2023.05 (дата звернення: 08.07.2024).

оцінюванню експертних результатів і заключних висновків;

- ефективності розв'язання проміжних експертних завдань;
- результативності оцінювання надійності й інформативності здобутих результатів СВДосл об'єкта;
- верифікуванню висновку експерта під час його дослідження і/або перевірки.

8. Внутрішнє переконання судетексперта

Праксеологічне значення авторської дефініції поняття «внутрішнє переконання судово-ветеринарного експерта» (а також окреслення його структури, деталізації гносеологічних, психологічних, етичних і юридичних аспектів, виокремлення ознак і суб'єктивних та об'єктивних чинників його формування):

- впливає на переконаність в отриманих результатах (як стан упевненості в правильності проведених досліджень);
- окреслює напрями реалізації цього феномена в СВД (когнітивний, інтерпретаційний, оцінно-мотиваційний, комунікаційний, рефлексивний);
- виявляє механізм формування судетекспертом заключних висновків;
- обґрунтовує категоричну впевненість у готовності діяти відповідно до своїх висновків.

9. Експертна ініціатива

Запропоновано теоретико-праксеологічне обґрунтування форм і напрямів реалізації експертної ініціативи під час проведення СВЕ; уперше сформульовано авторську дефініцію поняття «ініціатива експерта».

Праксеологічне значення феномена експертної ініціативи судового експерта:

- реалізують у формі клопотання (про надання додаткових матеріалів, об'єкта дослідження, дозволу на повне або часткове знищення об'єкта під час його дослідження, можливості участі судетексперта в судовому засіданні в режимі відеоконференції, безперешкодного доступу до об'єкта дослідження тощо), дії, пропозиції (не лише в кримінальному провадженні, а й в інших видах судочинства і навіть поза його межами) та трактування на власний розсуд додаткових фактів, виявлених під час СВДосл, які потрібні для з'ясування істини;
- розширює можливості СВДосл і зміцнює доказову силу висновку експерта;
- сприяє розробленню нових і вдосконаленню наявних методик дослідження, започаткуванню перспективних напрямів наукових досліджень у сфері СВД.

10. Структура висновку експерта та його оцінювання

Праксеологічне значення структурування висновку судетексперта:

- уперше обґрунтовано особливості змісту вступної, дослідницької та заключної частин висновку судетексперта за результатами проведеної СВЕ з урахуванням предмета й об'єкта дослідження та виконаних експертних завдань;
- уперше запропоновано алгоритм опису результатів дослідження тварини за системним принципом будови організму;

зазначення в дослідницькій частині висновку експерта дослідження та аналізування окремих ветеринарних документів, що містяться в матеріалах кримінального провадження (справи) і стосуються предмета доказування;

- оптимізація роботи судветексперта на етапі укладання висновку полягає в застосуванні авторського підходу до змісту окремих частин висновку за результатами проведеної СВЕ з урахуванням особливостей предмета, завдань, об'єкта і методів дослідження;
- унаочнення та обґрунтування у висновку експерта результатів СВДосл ілюстративним матеріалом (судова фотографія; загальний вигляд пакування; зображення трупа тварини або живої тварини, корму для тварин, біологічних об'єктів тваринного походження; гістотопограми, рентгенограми, ультрасонограми, спектрограми; зображен-

ня, отримані за результатами комп'ютерної або магніторезонансної томографії; складання фототаблиць з ілюстративним матеріалом як додатку до висновку експерта; тощо);

- розроблений автором цього дослідження алгоритм перевірки й оцінювання висновку експерта слідчим, прокурором, захисником, слідчим суддею, судом сприятиме ухваленню справедливих процесуальних рішень у судочинстві.

Іноземні науковці акцентують увагу на таких праксеологічних аспектах СВЕ: стан судово-ветеринарної патології в Європі (R. Munro зі співавторами ³⁶), зокрема у Великій Британії (S. G. Newbery зі співавторами ³⁷); процесуальний статус судветексперта (J. E. Cooper зі співавторкою ³⁸); висновок судветексперта як доказ у судочинстві (R. Munro ³⁹; S. P. McDonough зі співавтором ⁴⁰); участь ветфахівців у судочинстві (R. van Wessum ⁴¹); показання судветексперта в суді (R. Frederickson ⁴²); загальні тенденції розвитку судових

-
- 36 Munro R., Ressel L., Gröne A., Hetzel U., Jensen H. E., Paciello O., Kipar A. European Forensic Veterinary Pathology Comes of Age. *Journal of Comparative Pathology*. 2020. Vol. 179. Pp. 83–88. DOI: 10.1016/j.jcpa.2020.08.003 (дата звернення: 01.07.2024).
- 37 Newbery S. G., Cooke S. W., Martineau H. M. A Perspective on Veterinary Forensic Pathology and Medicine in the United Kingdom. *Veterinary Pathology*. 2016. Vol. 53. Is. 5. Pp. 894–897. DOI: 10.1177/0300985816654527 (дата звернення: 08.07.2024).
- 38 Cooper J. E., Cooper M. Veterinary involvement in forensic medicine. *The Veterinary Record*. 2021. Vol. 189. Is. 6. Pp. 249–250. DOI: 10.1002/vetr.1004 (дата звернення: 08.07.2024).
- 39 Munro R. Viewpoint: Integrity and Limitations of Forensic Veterinary Evidence. *Journal of Comparative Pathology*. 2022. Vol. 199. Pp. 86–87. DOI: 10.1016/j.jcpa.2022.10.003 (дата звернення: 08.07.2024).
- 40 McDonough S. P., McEwen B. J. Veterinary Forensic Pathology: The Search for Truth. *Veterinary Pathology*. 2016. Vol. 53. Is. 5. Pp. 875–877. DOI: 10.1177/0300985816647450 (дата звернення: 08.07.2024).
- 41 Van Wessum R. The Animal Health and Welfare Law: the veterinary statement as evidence and the role of veterinarians in legal procedures. *Tijdschrift voor Diergeneeskunde*. 2001. Vol. 126. Is. 5. Pp. 130–132. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/11256323/> (дата звернення: 08.07.2024).
- 42 Frederickson R. Demystifying the Courtroom: Everything the Veterinary Pathologist Needs to Know About Testifying in an Animal Cruelty Case. *Veterinary Pathology*. 2016. Vol. 53. Is. 5. Pp. 888–893. DOI: 10.1177/0300985816647439 (дата звернення: 08.07.2024).

медичної та ветеринарної експертизи (M. S. Pollanen⁴³).

Безумовно, здобутки іноземних учених у сфері СВЕ сприяли розв'язанню багатьох питань теорії, проте публікації щодо предмета, об'єкта, методів, експертних завдань СВЕ на шпальтах іноземних наукових журналів — на відміну від українських — відсутні.

III. Праксеологічні засади для розвитку методології СВЕ

Зв'язок СВЕ з праксеологією виявляється в тому, що основним завданням СВЕ як прикладної науки є оптимізація СВД.

У межах загальної теорії судової експертизи праксеологічний підхід є одним із елементів методологічного апарату й ілюстрацією практичної спрямованості СВЕ, оскільки, на думку М. Щербаковського, «він орієнтує теорію судових експертиз на розв'язання її завдань як практичної науки»⁴⁴.

Експертні методики й рекомендації, що ґрунтуються на принципах праксеології (цілеспрямованість, спланованість, підготовленість, ситуаційна обумовленість, технологічність, обґрунтованість тощо), дають змогу застосовувати теоретично обумовлені закономірності для складання алгоритмів виконання конкретних експертних завдань у типових експертних ситуаціях.

Праксеологічні засади методології СВЕ реалізовано шляхом розроблення

експертних методик і методрекомедацій за трьома напрямками: 1) щодо живих тварин; 2) щодо трупів тварин; 3) щодо визначення дефектів ветдопомоги й ветсанзаходів.

Схарактеризуймо їх докладніше.

Експертні методики та методрекомедації щодо живих тварин стосуються: 1) тяжкості шкоди, заподіяної здоров'ю тварини; 2) СВДосл живих тварин; 3) судово-ветеринарного вчення про каліцтво тварин.

1. Тяжкість шкоди, заподіяної здоров'ю тварини

Уперше у світовій практиці вчені ХНСВШ започаткували вчення про теоретико-гносеологічну конструкцію феномена ступеня тяжкості шкоди, заподіяної здоров'ю тварини, і окреслили шляхи його реалізації у практиці СВЕ, що своєю чергою дасть змогу диференціювати тяжкі, середньої та легкої тяжкості тілесні ушкодження; удосконалити національне законодавство щодо жорстокого поводження з тваринами шляхом диференціювання покарання за цей злочин залежно від ступеня тілесних ушкоджень, що сприятиме реалізації принципу справедливості.

За результатами наукових теоретичних і практичних досліджень підготовлено «Правила судово-ветеринарного визначення ступеня тяжкості шкоди, заподіяної здоров'ю тварини (методичні рекомендації)»⁴⁵, які додано до Переліку науково-технічної та довідкової

43 Pollanen M. S. The Rise of Forensic Pathology in Human Medicine: Lessons for Veterinary Forensic Pathology. *Veterinary Pathology*. 2016. Vol. 53. Is. 5. Pp. 878–879. DOI: 10.1177/0300985816653171 (дата звернення: 08.07.2024).

44 Щербаковський М. Г. Методологія дослідження феномена судових експертиз. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2016. № 3 (75). С. 133–142. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/5691274c-965d-4c87-820d-2d6beb62defc/content> (дата звернення: 08.07.2024).

45 Яценко І. В., Парилівський О. І. Правила судово-ветеринарного визначення ступеня тяжкості шкоди, заподіяної здоров'ю тварини (методичні рекомендації). Харків, 2022. 47 с.

літератури, що використовується при проведенні судової ветеринарної експертизи ⁴⁶.

2. СВДосл живих тварин

Учені ХНСВШ розробили «Методику судово-ветеринарних досліджень живої підекспертної тварини», апробація та адаптація якої тривають, де обґрунтовано алгоритми клінічного СВДосл ссавців і птиці, виокремлено питання складання висновку експерта за результатами проведеної СВЕ живих тварин.

Праксеологічне значення цього методологічного напрямку: вибудовані алгоритми СВДосл живих тварин допоможуть оптимізувати процеси постановки судово-ветеринарного діагнозу та визначення причин розладу здоров'я тварин.

3. Судово-ветеринарне вчення про каліцтво тварин

Учені ХНСВШ уперше у світовій практиці започаткували судово-ветеринарне вчення про каліцтво тварин, у межах якого:

- сформульовано дефініцію «каліцтво тварин»;
- виокремлено ознаки каліцтва, розроблено й обґрунтовано його класифікацію за дев'ятьма критеріями;
- наведено характеристику окремих різновидів каліцтва, поміж яких: каліцтво тварини внаслідок втрати язика, нюху, зору, слуху, кінцівки, відтворювальної

здатності, а також ушкодження зовнішнього вигляду тварини;

- окреслено анатомічні дефекти й диференційовано ступені обмеження життєдіяльності тварини залежно від її стану — третій ступінь (помірно виражене обмеження), другий ступінь (виражене), перший ступінь (значно виражене);
- виокремлено, систематизовано й обґрунтовано етапи організації та проведення СВЕ тварин, що зазнали тілесних ушкоджень, наслідком яких стало їхнє каліцтво;
- узагальнено практику СВЕ живих тварин з ознаками каліцтва.

У судово-ветеринарну практику нещодавно впроваджено «Методику судово-ветеринарного дослідження тварин з метою встановлення їх каліцтва» ⁴⁷, що дасть змогу судветекспертові обґрунтовано, об'єктивно й достовірно визначити каліцтво тварини, а правоохоронним органам або суду — правильно кваліфікувати злочин «жорстоке поводження з тваринами».

4. Огляд трупа тварини на місці події

Одним із об'єктів СВЕ є трупи тварин, смерть яких настала раптово або від насильницьких дій, зокрема через жорстоке поводження. Визначення причини смерті тварин — ключове завдання СВЕ.

Повноцінне проведення досудового розслідування злочинів проти життя тварин неможливе без такої слідчої дії, як огляд місця події та огляд трупа

46 Перелік науково-технічної та довідкової літератури, що використовується при проведенні судової ветеринарної експертизи : дод. до наказу Мін'юсту України від 08.05.2018 р. № 1467/5 (зі змін. та допов.). URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MUS30115> (дата звернення: 08.07.2024).

47 Яценко І. В., Парилівський О. І., Казанцев Р. Г. Методика судово-ветеринарного дослідження тварин з метою встановлення їх каліцтва. Харків, 2021. 50 с. Реєстр. код 18.1.01 / Реєстр методик проведення судових експертиз : офіц. сайт. URL: <https://rmpse.minjust.gov.ua/search> (дата звернення: 01.08.2024).

тварини на місці події. Для проведення цієї слідчої дії правоохоронні органи залучають фахівців різного профілю, зокрема ветмедичини, які мають спеціальні ветеринарні знання.

Теоретичне та прикладне значення праксеологічного підходу до процесу огляду трупа тварини на місці події полягає в такому:

- сформульовано основні положення застосування спеціальних ветеринарних знань під час огляду трупа тварини на місці події за участю фахівця в галузі ветеринарної медицини;
- складено перелік найчастіших випадків залучення фахівця ветмедичини до такого огляду;
- обґрунтовано завдання фахівця ветмедичини й наведено алгоритм його дій під час такого огляду, що дає змогу об'єктивно визначити причину смерті після повного СВДосл трупа тварини в секційній залі;
- запропоновано доповнити ККУ⁴⁸ ст. 238-1 «Огляд трупа тварини».

5. СВДосл трупів тварин

Під час кваліфікування правопорушень проти життя тварин слід зважати на висновок судветексперта про характер і ступінь тяжкості тілесних ушкоджень, причину смерті, а також причиново-наслідковий зв'язок між виявленими ушкодженнями і смертю тварини. У цій царині вже існує добірка прикладних наукових досягнень, що позитивно впливають на ефективність призначення та проведення СВЕ:

- сформовано порядок СВДосл трупів ссавців і птиці в секційній залі;
- розроблено й апробовано цитоморфологічні методики для визначення давності настання смерті котів і собак у ранньому постмортальному періоді;
- запропоновано алгоритми призначення та проведення СВЕ в разі отруєння тварин;
- виокремлено аспекти танатогенезу окремих видів і підвидів насильницької смерті та різних станів трупів тварин;
- сформульовано танатоспецифічні ознаки і патоморфогенез окремих нозологій;
- деталізовано танатоспецифічні особливості постановки судово-ветеринарного діагнозу в разі смерті собак і котів унаслідок гіпоксемії та розладів гемодинаміки;
- наведено послідовність укладання ветеринарних документів про смерть тварини.

У судово-ветеринарну практику впроваджено «Методику судово-ветеринарної експертизи трупів тварин»⁴⁹. На стадії апробації та впровадження перебуває ще одна наша розробка — «Методика судово-ветеринарної експертизи трупів тварин за їх різних станів та виду смерті».

Наявність цих методик в арсеналі СВЕ дасть змогу судветекспертам ще більш обґрунтовано, об'єктивно й достовірно визначати причину смерті тварини та причиново-наслідкові зв'язки між ушкодженням і настанням смерті твари-

48 Кримінальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 01.06.2024).

49 Яценко І. В., Казанцев Р. Г. Методика судово-ветеринарної експертизи трупів тварин. Харків, 2022. 336 с. Реєстр. код 18.1.02 / Реєстр методик проведення судових експертиз : офіц. сайт. URL: <https://rmpse.minjust.gov.ua/search> (дата звернення: 01.08.2024).

ни. Окрім того, розроблені нами «Правила судово-ветеринарної експертизи трупів тварин»⁵⁰ і «Порядок вилучення об'єктів судово-ветеринарної експертизи з трупа тварини для лабораторних досліджень»⁵¹ є регуляторними елементами танатологічних процедур.

6. Визначення дефектів ветдопомоги та ветсанзаходів

Уперше у світовій практиці запропоновано гносеологічну конструкцію дефектів ветдопомоги й організації ветсанзаходів в аспекті СВЕ та розроблено авторську методичку, яка містить 5 етапів: ознайомчо-підготовчий, організаційно-інформаційний, дослідницько-аналітичний, узагальнювально-оцінний, завершальний⁵².

Праксеологічне значення розробленої методички: вона дасть змогу судветекспертам виявляти ознаки порушення ветправил працівниками ветмедицини через неналежне виконання ними своїх професійних обов'язків, що спричинили негативні наслідки для життя і здоров'я тварин, визначати причини їх виникнення, а правоохоронним органам і/або судові — з'ясувати об'єктивний і суб'єктивний аспекти правопорушення.

Окрім того, запропоновано доповнити розд. IX «Судово-ветеринарна ек-

пертиза» НМР⁵³ типовими питаннями щодо дефектів ветдіяльності, які суб'єкт призначення СВЕ може поставити на розв'язання судветекспертів під час досудового розслідування або судового слідства, що позитивно позначиться на ефективності призначення та проведення таких СВЕ.

7. Можливості СВЕ як нового виду судових експертиз

Продемонстровано можливості СВЕ як нового виду судових експертиз у кримінальних провадженнях, розпочатих через незаконне полювання (ст. 248 ККУ)⁵⁴, жорстоке поводження із тваринами (ст. 299 ККУ)⁵⁵, екоцид (ст. 441 ККУ)⁵⁶, масову загибель бджіл і мор тваринних гідробіонтів. Увагу акцентовано на особливостях предмета, об'єкта, суб'єкта, експертних завдань, алгоритмів СВДосл у зазначених вище експертних ситуаціях.

Важливим також є унаочнення значення СВЕ для забезпечення відшкодування шкоди, заподіяної веденням загарбницької війни російської федерації проти України.

8. Складання процесуальних документів

Виокремлено особливості складання окремих процесуальних документів із призначення СВЕ, зокрема, постанови

50 Яценко І. В., Казанцев Р. Г. Правила судово-ветеринарної експертизи трупів тварин : метод. рек. Харків, 2022. 29 с.

51 Яценко І. В., Парилівський О. І., Казанцев Р. Г. Порядок вилучення об'єктів судово-ветеринарної експертизи з трупа тварини для лабораторних досліджень : метод. рек. Харків, 2021. 51 с.

52 Яценко І. Методика проведення судово-ветеринарної експертизи з метою визначення дефектів ветеринарної допомоги. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2023. Вип. 4 (33). С. 57–86. DOI: 10.32353/khrife.4.2023.05 (дата звернення: 08.07.2024).

53 Науково-методичні рекомендації ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 08.07.2024).

54 Кримінальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 05.08.2024).

55 Там само.

56 Там само.

слідчого або прокурора, зважаючи на особливості експертних завдань, які ставлять на розв'язання судветекспертів. Запропоновано авторську добірку питань на доповнення розд. IX НМР для їх практичного використання правоохоронними органами.

Праксеологічне значення: запропоновано доповнити ч. 2 ст. 242 КПКУ⁵⁷ п. 7 і 8 такого змісту:

«7) установлення причини смерті тварини;

8) з'ясування тяжкості шкоди та характеру тілесних ушкоджень, заподіяних здоров'ю тварини».

Знання суб'єктами, які призначають експертизу, можливих питань до судветексперта (які водночас є експертними завданнями) має важливе просвітницьке значення та сприяє експертному забезпеченню правосуддя.

Окрім напрацювань учених ХНСВШ, на ефективність СВД вплинули наукові доробки вчених інших наукових шкіл України. Так, учені Київської наукової судово-ветеринарної школи (Національ-

ний університет біоресурсів і природокористування України) досліджують питання судово-ветеринарної танатології, зокрема асфіксії (професор Б. Борисевич)⁵⁸ і визначення давності настання смерті (Я. Сердюков і Д. Шкундя)⁵⁹.

Професор М. Скрипка (Одеський державний аграрний університет, далі — ОДАУ) активно розвиває новий напрям у СВЕ — патоморфогенетичне обґрунтування окремих патернів трупів тварин з ознаками насильницької смерті⁶⁰.

Сферою інтересів науковців Львівської судово-ветеринарної школи (професори М. Жила і Г. Коцюмбас, доцент В. Лемішевський) є СВДосл трупів тварин у разі отруєнь і визначення видової належності окремих об'єктів тваринного походження, зокрема волосся та шкіри⁶¹.

Згаданими науковими здобутками вчених України активно послуговуються під час СВДосл об'єктів, що позитивно впливає на результативність СВЕ.

Безумовно, становленню та розвиткові сучасної методології СВЕ багато в чому сприяли іноземні наукові

57 Кримінальний процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 08.07.2024).

58 Борисевич Б. В., Кручиненко О. В., Передера О. О. Судово-ветеринарне дослідження трупів собак та котів у випадках задушення руками. *Scientific Progress & Innovations*. 2024. Т. 27. № 2. Рр. 90—94. DOI: [10.31210/spi2024.27.02.15](https://doi.org/10.31210/spi2024.27.02.15) (дата звернення: 15.07.2024).

59 Shkundia S., Serdioucov Ja. Determination of the time of death of a domestic cat by measuring the area of a wet spot. *Ukrainian Journal of Veterinary Sciences*. 2024. Vol. 15. Is. 1. Рр. 122—138. DOI: [10.31548/veterinary1.2024.122](https://doi.org/10.31548/veterinary1.2024.122) (дата звернення: 08.07.2024).

60 Скрипка М., Бойко Ю., Запека І., Головань К. Практика судово-ветеринарної експертизи щодо психоемоційного стресу в генезі [серцевої] недостатності та смерті тварин. *Agrarian Bulletin of the Black Sea Littoral*. 2023. Is. 106. Рр. 14—22. DOI: [10.37000/abbsl.2023.106.02](https://doi.org/10.37000/abbsl.2023.106.02) (дата звернення: 08.07.2024).

61 Коцюмбас Г. І., Данкович Р. С., Врецьона Н. П. Патоморфологія та діагностика отруєння собак ізоназидом. *Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького. Серія: Ветеринарні науки*. 2018. Т. 20. № 83. С. 108—114. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvlnuvmbvn_2018_20_83_23 (дата звернення: 08.07.2024); Лемішевський В. М. Судово-ветеринарна експертиза трупа собаки із ознаками насильницької смерті: огляд випадку. *Сучасні методи діагностики, лікування та профілактика у ветеринарній медицині*: тези доп. II Конф., присвяч. 140-річ. відкрит. навч. закл. «Цісар-королів. вет. шк. та шк. підковув. коней разом із клінік.-стаціонар. для тварин у Львові» (Львів, 18—19.11.2021). Львів, 2021. С. 98—99. URL: <https://nvlvet.com.ua/index.php/conference/issue/view/215/2021-pdf> (дата звернення: 08.07.2024).

- школи, особливо в питаннях: танатології⁶²; визначення утоплення⁶³; раптової смерті⁶⁴; СВДосл ексгумованих⁶⁵ і скелетованих⁶⁶ трупів; з'ясування давності настання смерті⁶⁷; токсикології⁶⁸; травматології, зокрема в разі вогнепальних поранень⁶⁹; кататравми⁷⁰; електро-травми⁷¹; гіпертермії⁷²; ушкодження
- 62 Wolf C., Gerst K., Gerst S., Priemer G. Post-mortem clinical pathology in cattle – an additional tool for the veterinary pathologist. *Tierarztl Prax Ausg G Grosstiere Nutztiere*. 2021. Vol. 49. Is. 6. Pp. 403–412. DOI: [10.1055/a-1593-6948](https://doi.org/10.1055/a-1593-6948) (дата звернення: 08.07.2024); Hioki A., Inaba R. Occupational Fatalities Due to Mammal-Related Accidents in Japan, 2000–2019. *Wilderness & Environmental Medicine*. 2021. Vol. 32. Is. 1. Pp. 19–26. DOI: [10.1016/j.wem.2020.09.010](https://doi.org/10.1016/j.wem.2020.09.010) (дата звернення: 08.07.2024); Touroo R., Fitch A. Identification, Collection, and Preservation of Veterinary Forensic Evidence: On Scene and During the Postmortem Examination. *Veterinary Pathology*. 2016. Vol. 53. Is. 5. Pp. 880–887. DOI: [10.1177/0300985816641175](https://doi.org/10.1177/0300985816641175) (дата звернення: 08.07.2024).
- 63 Allam F. A. F. A., Ali D. M., Ali S. F. E.-S. Drowning versus postmortem submersion: Biochemical and histopathological examination and estimation of postmortem intervals (an experimental study). *Legal Medicine (Tokyo)*. 2022. Vol. 59. Art. 102138. DOI: [10.1016/j.legalmed.2022.102138](https://doi.org/10.1016/j.legalmed.2022.102138) (дата звернення: 08.07.2024); Mizukami H., Hathway B., Procopio N. Aquatic Decomposition of Mammalian Corpses: A Forensic Proteomic Approach. *Journal of Proteome Research*. 2020. Vol. 19. Is. 5. Pp. 2122–2135. DOI: [10.1021/acs.jproteome.0c00060](https://doi.org/10.1021/acs.jproteome.0c00060) (дата звернення: 08.07.2024).
- 64 Huenerfauth E., Nessler J., Erath J., Tipold A. Probable Sudden Unexpected Death in Dogs With Epilepsy (pSUDED). *Frontiers in Veterinary Science*. 2021. Vol. 27. Is. 8. Art. 600307. DOI: [10.3389/fvets.2021.600307](https://doi.org/10.3389/fvets.2021.600307) (дата звернення: 08.07.2024).
- 65 Takenaka C. S., de Souza C. N. A., Momo C. Case studies and technical aspects of the forensic necropsy of exhumed companion animals. *Forensic Science International*. 2023. Vol. 345. Art. 111624. DOI: [10.1016/j.forsciint.2023.111624](https://doi.org/10.1016/j.forsciint.2023.111624) (дата звернення: 08.07.2024).
- 66 Nation P. N., St. Clair C. C. A Forensic Pathology Investigation of Dismembered Domestic Cats: Coyotes or Cults? *Veterinary Pathology*. 2019. Vol. 56. Is. 3. Pp. 444–451. DOI: [10.1177/0300985819827968](https://doi.org/10.1177/0300985819827968) (дата звернення: 08.07.2024).
- 67 Panasiuk-Flak K., Grela M., Listos P. Determination of the time of death of dogs using atropine and pilocarpine in the early post-mortem period – an assessment of the usefulness of the method. *Medycyna Weterynaryjna*. 2021. Vol. 77. Is. 7. Pp. 349–352. DOI: [10.21521/mw.6546](https://doi.org/10.21521/mw.6546) (дата звернення: 08.07.2024).
- 68 Bertero A., Fossati P., Caloni F. Indoor poisoning of companion animals by chemicals. *The Science of the Total Environment*. 2020. Vol. 1. Is. 733. Art. 139366. DOI: [10.1016/j.scitotenv.2020.139366](https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2020.139366) (дата звернення: 08.07.2024); Gordon R. J., Hungerford N. L., Laycock B., Fletcher M. T. A review on *Pithecia* poisoning of livestock. *Toxicol.* 2020. Vol. 186. Pp. 46–57. DOI: [10.1016/j.toxicol.2020.07.023](https://doi.org/10.1016/j.toxicol.2020.07.023) (дата звернення: 08.07.2024).
- 69 Grela M., Panasiuk-Flak K., Listos P., Gryzińska M., Buszewicz G., Chagowski W., Teresiński G. Post-mortem analysis of gunshot wounds to the head and thorax in dogs by computed tomography, radiography and forensic necropsy. *Medicine, Science and the Law*. 2021. Vol. 61. Is. 2. Pp. 105–113. DOI: [10.1177/0025802420971176](https://doi.org/10.1177/0025802420971176) (дата звернення: 08.07.2024).
- 70 Lefman S., Prittie J. E. High-rise syndrome in cats and dogs. *Journal of Veterinary Emergency and Critical Care (San Antonio)*. 2022. Vol. 32. Is. 5. Pp. 571–581. DOI: [10.1111/vec.13206](https://doi.org/10.1111/vec.13206) (дата звернення: 08.07.2024).
- 71 Schulze C., Peters M., Baumgärtner W., Wohlsein P. Electrical Injuries in Animals: Causes, Pathogenesis, and Morphological Findings. *Veterinary Pathology*. 2016. Vol. 53. Is. 5. Pp. 1018–1029. DOI: [10.1177/0300985816643371](https://doi.org/10.1177/0300985816643371) (дата звернення: 08.07.2024).
- 72 Vinaik R., Aijaz A., Jeschke M. G. Small animal models of thermal injury. *Methods in Cell Biology*. 2022. Vol. 168. Pp. 161–189. DOI: [10.1016/bs.mcb.2021.12.014](https://doi.org/10.1016/bs.mcb.2021.12.014) (дата звернення: 08.07.2024); King M. A., Alzahrani J. M., Clanton Th. L., Laitano O. A Preclinical Model of Exertional Heat Stroke in Mice. *Journal of Visualized Experimentants*. 2021. Vol. 1. Art. 173. DOI: [10.3791/62738](https://doi.org/10.3791/62738) (дата звернення: 08.07.2024).

твердимими⁷³ та гострими⁷⁴ предметами; кусаних ран⁷⁵; ушкодження опорно-рухового апарату⁷⁶ і спинного мозку⁷⁷; автомобільної травми⁷⁸; дефектів ветдопомоги⁷⁹; безпечності та якості кормів⁸⁰; збирання, збереження та ідентифікації доказів⁸¹; установлення каліцтва⁸².

Водночас стрункої системи СВЕ — як науки й галузі практичної діяльності — закордоном немає: її розвиток там здебільшого обмежено науково-дослід-

ними установами або закладами вищої освіти, а її методологія стосується лише окремих аспектів.

Підбиваючи проміжні підсумки, можна стверджувати таке: експертний висновок, що спирається на достовірні спеціальні ветеринарні знання про фактичні дані й обставини кримінального провадження (справи), здобуті за допомогою розроблених методик СВДосл, — є основою предмета доказування про

- 73 Ressel L., Hetzel U., Ricci E. Blunt Force Trauma in Veterinary Forensic Pathology. *Veterinary Pathology*. 2016. Vol. 53. Is. 5. Pp. 941–961. DOI: [10.1177/0300985816653988](https://doi.org/10.1177/0300985816653988) (дата звернення: 08.07.2024); Gottlieb D. L., Prittie J., Buriko Y., Lamb K. E. Evaluation of acute traumatic coagulopathy in dogs and cats following blunt force trauma. *Journal of Veterinary Emergency and Critical Care (San Antonio)*. 2016. Vol. 27. Is. 1. Pp. 35–43. DOI: [10.1111/vec.12525](https://doi.org/10.1111/vec.12525) (дата звернення: 08.07.2024).
- 74 Murase T., Shinba Y., Mitsuma M., Abe Y., Yamashita H., Ikematsu K. Wound age estimation based on chronological changes in chitinase 3-like protein 1 expression. *Legal Medicine (Tokyo)*. 2022. Vol. 59. Art. 102128. DOI: [10.1016/j.legalmed.2022.102128](https://doi.org/10.1016/j.legalmed.2022.102128) (дата звернення: 08.07.2024).
- 75 Klainbart S., Shipov A., Madhala O., Oron L. D., Weingram T., Segev G., Kelmer E. Dog bite wounds in cats: a retrospective study of 72 cases. *Journal of Feline Medicine and Surgery*. 2022. Vol. 24. Is. 2. Pp. 107–115. DOI: [10.1177/1098612X211010735](https://doi.org/10.1177/1098612X211010735) (дата звернення: 08.07.2024).
- 76 Spargo K. E., Rubio-Martinez L. M., Wheeler D. P., Fletcher L., Carstens A. Catastrophic musculoskeletal injuries in Thoroughbred racehorses on racetracks in Gauteng, South Africa. *Journal of the South African Veterinary Association*. 2019. Vol. 90. Art. 1640. DOI: [10.4102/jsava.v90i0.1640](https://doi.org/10.4102/jsava.v90i0.1640) (дата звернення: 08.07.2024).
- 77 Shirota Y., Otani T., Wasada S., Ito S., Mieda T., Nakamura K. Inner and outer penetrating spinal cord injuries lead to distinct overground walking in mice. *IBRO Neuroscience Report*. 2024. Vol. 16. Is. 16. Pp. 345–352. DOI: [10.1016/j.ibneur.2024.02.005](https://doi.org/10.1016/j.ibneur.2024.02.005) (дата звернення: 08.07.2024).
- 78 Lyons B. M., Ateca L. B., Otto C. M. Clinicopathological abnormalities associated with increased animal triage trauma score in cats presenting for vehicular trauma: 75 cases (1998–2009). *Journal of Veterinary Emergency and Critical Care (San Antonio)*. 2020. Vol. 30. Is. 6. Pp. 693–697. DOI: [10.1111/vec.13005](https://doi.org/10.1111/vec.13005) (дата звернення: 08.07.2024); Mohanty Ch. R., Radhakrishnan R. V., Jain M., Sasmal P. K., Hansda U., Vuppala S. K., Doki S. K. A Study of the Pattern of Injuries Sustained from Road Traffic Accidents Caused by Impact with Stray Animals. *Journal of Emergencies, Trauma, and Shock*. 2021. Vol. 14. Is. 1. Pp. 23–27. DOI: [10.4103/JETS.JETS_29_20](https://doi.org/10.4103/JETS.JETS_29_20) (дата звернення: 08.07.2024).
- 79 Low R., Wu A. W. Veterinary healthcare needs to talk more about error: For the wellbeing of our patients and medical teams. *Journal of Veterinary Internal Medicine*. 2022. Vol. 36. Is. 6. Pp. 2199–2202. DOI: [10.1111/jvim.16554](https://doi.org/10.1111/jvim.16554) (дата звернення: 08.07.2024).
- 80 Wilson-Frank Ch. R., Hooser S. B. Investigative Diagnostic Toxicology and the Role of the Veterinarian in Pet Food-Related Outbreaks: An Update. *The Veterinary Clinics of North America. Small Animal Practice*. 2018. Vol. 48. Is. 6. Pp. 909–915. DOI: [10.1016/j.cvsm.2018.07.001](https://doi.org/10.1016/j.cvsm.2018.07.001) (дата звернення: 08.07.2024).
- 81 Touroo R., Fitch A. Op. cit. DOI: [10.1177/0300985816641175](https://doi.org/10.1177/0300985816641175) (дата звернення: 08.07.2024).
- 82 Aymen J., Fitzgerald G., Lair S., Vergneau-Grosset C. Outcomes of Birds of Prey with Surgical or Traumatic Wing Amputation: A Retrospective Study from 1995 to 2017. *Journal of Avian Medicine and Surgery*. 2022. Vol. 36. Is. 1. Pp. 14–20. DOI: [10.1647/20-00085](https://doi.org/10.1647/20-00085) (дата звернення: 08.07.2024).

вчинені правопорушення або їх відсутність, тобто є складовою визначення об'єктивного боку правопорушення.

Праксеологічне значення застосування методик СВДосл для з'ясування фактичних даних та обставин, що призвели до втрати життя і/або здоров'я тварин, обґрунтовано необхідністю виявити дії правопорушника, які відбулися на об'єктах СВЕ (живих тваринах, трупах тварин) у певних просторових і часових межах.

Отже, СВЕ в судочинстві застосовують з метою:

- установлення ознак правопорушення (травма, каліцтво, смерть тварин);
- з'ясування елементів складу злочину (об'єкт і суб'єкт, об'єктивний і суб'єктивний бік);
- кваліфікування правопорушень (травма, убивство, жорстоке поводження, порушення ветеринарних правил та ін.)⁸³;
- відмежування злочинів від адміністративних проступків (за ККУ⁸⁴ або КУпАП⁸⁵).

IV. Учення про феномен судветексперта

Не менш важливим напрямом наукових досліджень, який розробляє ХНСВІІІ,

є вчення про судветексперта як суб'єкта СЕД у контексті новітнього законодавства України.

З огляду на це вперше:

- запропоновано розширену авторську дефініцію поняття «судово-ветеринарний експерт», розкрито спеціальні та процесуальні критерії правового статусу судветексперта, узагальнено цей статус, зокрема, шляхом доповнення кола його прав, обов'язків, заборон та обмежень⁸⁶;
- досліджено всі види юридичної відповідальності, застосовувані до судветексперта за невиконання або неналежного виконання ним обов'язків (кримінальну, адміністративну, дисциплінарну та матеріальну).

Для ефективного застосування правового статусу судветексперта на практиці запропоновано:

- ст. 11–14 Закону України «Про судову експертизу»⁸⁷ (далі — *профільний Закон*) викласти в запропонованій нами редакції⁸⁸;
- замінити ч. 2–7 ст. 69 КПКУ⁸⁹ ч. 2, а ч. 3–8 ст. 72 Цивільного процесуального кодексу

83 Кримінальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 05.08.2024).

84 Там само.

85 Кодекс ... про адміністративні правопорушення ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 05.08.2024).

86 Яценко І. Судово-ветеринарний експерт як суб'єкт процесуальних правовідносин і судово-експертної діяльності. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2022. Вип. 3 (28). С. 64–97. DOI: 10.32353/khrife.3.2022.05 (дата звернення: 08.07.2024).

87 Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-ХІІ (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 08.07.2024)

88 Див.: Яценко І. Правовий статус судово-ветеринарного експерта як суб'єкта судово-експертної діяльності у контексті новітнього законодавства України. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2022. Вип. 4 (29). С. 68–109. DOI: 10.32353/khrife.4.2022.04 (дата звернення: 08.07.2024).

89 Кримінальний процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 08.07.2024).

України⁹⁰, ч. 3—8 ст. 69 Господарського процесуального кодексу України⁹¹ та ч. 3—8 ст. 68 Кодексу адміністративного судочинства України⁹² ч. 3 такого змісту: «Під час здійснення професійної діяльності судовий експерт має процесуальні права, виконує обов'язки, дотримує заборон та обмежень, а також несе юридичну відповідальність, передбачену Законом України «Про судову експертизу»».

Результати опрацювання фахівцями ХНСВШ проблем забезпечення СВД висококваліфікованими фахівцями для ДСЕУ України:

- аргументовано зміст навчальної компоненти «Судова ветеринарна медицина» (в аспекті професійного формування лікарів ветмедицини), а також розкрито її значення для підготовки професійних судветекспертів⁹³;
- сформульовано наріжні принципи профпідготовки судветекспертів;
- розроблено програми профпідготовки судових експертів за спеціальністю 18.1 «Ветеринарні дослідження»;
- розглянуто питання щодо атестації судветекспертів;

- запропоновано доповнити розд. IV Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів⁹⁴ новими пунктами, зокрема щодо прав та обов'язків здобувача кваліфікації судового експерта під час атестації;
- рекомендовано технологію проведення кваліфікаційного іспиту в усній та письмовій (тестовій) формах.

Усі зазначені напрацювання сьогодні активно застосовують у ННЦ ICE — єдиній експертній установі в Україні, де проводять підготовку судветекспертів.

Окрім того, учені ХНСВШ зареєстрували 55 патентів на корисну модель і 12 свідоцтв про авторські права на твір, видали друком 6 монографій і 7 навчальних посібників («Основи судової ветеринарії» (у співавторстві з науковцями ОДАУ), «Практика судово-ветеринарної експертизи», «Організаційні та процесуальні основи судово-ветеринарної експертизи в Україні», «Судово-ветеринарна експертиза пошкоджень, що виникають внаслідок дії на організм тварин патогенних фізичних чинників», «Судово-ветеринарна експертиза у випадках асфіксії», «Судово-ветеринарна танатологія», «Основи судово-ве-

90 Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 08.07.2024).

91 Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 р. № 1798-XII (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 08.07.2024).

92 Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. № 2747-IV (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 08.07.2024).

93 Яценко І. В. Концептуальні засади професійної підготовки судово-ветеринарних експертів у державних спеціалізованих експертних установах України. *Криміналістика і судово-експертиза*. 2023. Вип. 68. С. 731—766. DOI: 10.33994/kndise.2023.68.71 (дата звернення: 08.07.2024).

94 Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів : загв. наказ. Мін'юсту України від 03.03.2015 р. № 301/5 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0249-15#Text> (дата звернення: 08.07.2024).

теринарної експертизи трупів та живих тварин»).

Набуло подальшого розвитку питання методології створення і використання комп'ютерних технологій під час проведення СВЕ, зокрема, розроблено такі комп'ютерні програми:

- *Osteo i Discriminant* (для з'ясування видової належності кісток скелета свійських і промислових дрібних ссавців);
- *Manus Vacca* (для визначення віку великої рогатої худоби за анатомічними характеристиками кісток нижніх ланок грудних кінцівок);
- *Pes vacce* (для автоматизації операцій під час визначення віку великої рогатої худоби за анатомічними характеристиками кісток нижніх ланок тазових кінцівок);
- *Skull Cattle* (для визначення віку та статі великої рогатої худоби молочного напрямку продуктивності за черепом);
- SVS — «Судово-ветеринарна секція» (для автоматизації оформлення результатів судово-ветеринарного розтину трупів тварин).

Варто додати, що наукові та прикладні здобутки у сфері СВЕ втілено в діяльності Бюро судово-ветеринарних досліджень, створеному при ДБУ 2014 року, яке проводить СВДосл за запитами правоохоронних органів і судів.

Підбиваючи підсумки, зауважимо: розроблені вченими ХНСВШ методики мають непересічне праксеологічне значення, оскільки сприяють системному та стереотипному експертному підходу до проведення досліджень, отже, міні-

мізують тенденційність експертного оцінювання, а також здатні передбачувати впливати на дієвість призначення та проведення СВДосл; збільшують коло експертних завдань для розв'язання СВЕ; є науковою основою для надання обґрунтованого й об'єктивного висновку експерта; розширюють гносеологічні можливості органів досудового розслідування та суду; є підґрунтям для вдосконалення законодавства України щодо юридичної відповідальності за правопорушення проти здоров'я і життя тварин.

Кількість СВЕ, під час проведення яких експерти на практиці апробують і реалізують науково-теоретичні та методологічні здобутки ХНСВШ, зростає з року в рік.

V. Удосконалення національного законодавства

Прикладні методологічні напрацювання ХНСВШ сприяли вдосконаленню законодавства України щодо правопорушень проти здоров'я і життя тварин, зокрема ст. 238-1 «Огляд трупа тварини» і ст. 242 «Підстави проведення експертизи» КПКУ⁹⁵.

Автор цієї публікації також запропонував виокремити у ст. 299 ККУ⁹⁶ десять частин (замість чинних чотирьох) такого змісту:

- ч. 1: публічні заклики до вчинення діянь, які мають ознаки жорстокого поводження з тваринами, що належать до хребетних, зокрема безпритульними, або публічне демонстрування жорстокого поводження з тваринами, зокрема в засобах масової інформації або інформаційно-

95 Кримінальний процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 08.07.2024).

96 Кримінальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 05.08.2024).

- телекомунікаційних мережах, включно з мережею «Інтернет», або поширення матеріалів, які пропагують жорстоке поводження з тваринами, зокрема в засобах масової інформації, або інформаційно-телекомунікаційних мережах, включно з мережею «Інтернет», із закликами до вчинення таких діянь;
- ч. 2: нацьковування тварин, що належать до хребетних, зокрема безпритульних, одна на одну або на інших тварин;
 - жорстоке поводження з тваринами, що належать до хребетних, зокрема безпритульними, що вчинене умисно та спричинило шкоду здоров'ю легкого (ч. 3), середнього (ч. 4), тяжкого ступеня (ч. 5);
 - ч. 6: жорстоке поводження з тваринами, що виявляється у насильницьких діях щодо тварин, спрямованих на задоволення статевої пристрасті;
 - ч. 7: жорстоке поводження з тваринами, що призвело до каліцтва тварин;
 - ч. 8: жорстоке поводження з тваринами, що призвело до смерті тварин;
 - ч. 9: жорстоке поводження з тваринами у присутності неповнолітнього;
 - ч. 10: жорстоке поводження з тваринами, учинене групою осіб, або групою осіб за попередньою змовою, або організованою групою, або щодо двох і більше тварин, або повторно, або вчинене в особливо жорстокий спосіб.

Запропоновано також виокремити у ст. 89 КУпАП⁹⁷ п'ять частин (замість чинних чотирьох) такого змісту:

- ч. 1: порушення правил, що виключають жорстокість поводження з хребетними тваринами: залишення їх напризволяще або в небезпеці для життя, порушення гігієнічних умов утримання, годівлі, перевезення,— проте не спричинили тілесних ушкоджень, каліцтва або смерті;
- ч. 2: порушення правил, що виключають жорстокість поводження з хребетними тваринами — знущання над тваринами, що спричинило їхні муки, завдало їм фізичного болю та страждань, проте не спричинило розладу здоров'я, тілесних ушкоджень, каліцтва або смерті;
- ч. 3: дії, зазначені у ч. 1 і 2, учинені щодо двох і більше хребетних тварин, або групою осіб, або організованою групою;
- ч. 4: порушення правил транспортування тварин;
- ч. 5: дії, передбачені ч. 4 цієї статті, учинені особою, яку протягом року піддано адміністративному стягненню за такі самі порушення.

Праксеологічне значення: зміни й доповнення, запропоновані до законодавства України в аспекті юридичної відповідальності за правопорушення проти здоров'я і життя тварин, зокрема в разі жорстокого поводження з тваринами, сприятимуть дотриманню принципу юридичної відповідальності — *справедливості*, коли покарання або інший захід правового впливу, застосовані до правопорушника, мають відповідати ступеню суспільної небезпеки (шкоди), заподіяної правопорушенням, а також наявності рецидиву у діях правопорушника.

97 Кодекс ... про адміністративні правопорушення URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 05.08.2024).

За результатами дослідження процесуального статусу судветексперта запропоновано такі зміни до кодексів України, профільного Закону⁹⁸ й Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень⁹⁹: перелік прав, обов'язків і обмежень судового експерта систематизувати та зосередити у профільному Законі, водночас надати відповідним статтям кодексів бланкетного характеру, що відсилають до норм профільного Закону. Така юридична конструкція сприятиме зручності сприйняття та правозастосування цих норм.

VI. Перспективні напрями формування теоретичної та методологічної доктрини СВЕ

Перспективними напрямками формування теоретичної та методологічної доктрини СВЕ є розроблення експертних методик щодо:

- удосконалення предмета СВДосл і розширення кола об'єктів СВЕ;
- ушкоджень тварин тупими й гострими предметами, кататравми, автомобільної та залізничної травми, вогнепальних і уламкових ушкоджень, гострої асфіксії, дії крайніх температур, барої електротравми;
- порушення умов годівлі, утримання та експлуатації тварин;
- окремих отруень тварин;
- визначення давності заподіяного ушкодження і/або давності настання смерті тварин;
- речових доказів тваринного походження;

- застосування можливостей СВЕ для розв'язання спірних ситуацій у тваринництві як засобу доказування в судочинстві;
- значення СВЕ для доведення шкоди, заподіяної веденням загарбницької війни рф проти України.

Отже, розвиток СВЕ сприяє розв'язанню багатьох проблем, які виникають у правоохоронних органів під час досудового розслідування правопорушень проти життя і здоров'я тварин та призначення СВЕ в межах кримінального або адміністративного провадження; збагачує новими можливостями теорію і практику СВЕ; позитивно впливає на результативність її проведення, а також на ефективність використання висновку експерта в судочинстві; робить акцент на актуальних наукових перспективах у сфері СВД.

Висновки

Судово-експертна праксеологія — сфера СЕД, яка досліджує принципи, закономірності, умови доцільності, раціональності й ефективності, а також засоби реалізації якісної діяльності в галузі судової експертизи, особливості впровадження, використання та застосування судово-ветеринарних новацій.

Судово-ветеринарна праксеологія є концепцією, яка ґрунтується на експертній *онтології* (буттєвій обумовленості), правовій *гносеології* (пізнавальній діяльності) та експертній *аксіології* (ціннісних орієнтирах), утворює *інтегральну систему* та формує продуктивні механізми функціонування експертної практики

98 Про судову експертизу : Закон URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 08.07.2024).

99 Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень : затв. наказ. Мін'юсту України від 08.10.1998 р. № 53/5 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 20.08.2024).

для впливу останньої на якість проведених СВДосл з метою підвищення ефективності експертного забезпечення судочинства.

Основною метою СВЕ з праксеологічних позицій є забезпечення експертної практики оптимальними прийомами, способами й засобами здійснення СЕД з установлення фактичних даних і обставин кримінального провадження (справи).

Судово-ветеринарна праксеологія є методологічно-практичною основою для опанування досвідом проведення судових експертиз і вдосконалення експертної практики, оскільки праксеологічний підхід дає змогу виробити оптимізовані алгоритми стандартних експертних процедур.

Під праксеологічним підходом ми розуміємо систему теоретичних засад із планомірного дослідження закономірностей планування, прогнозування та проектування професійної СВД, що полягає в обміркуванні дій та очікуваних ефектів, усебічному самоаналізі й самооцінці, моделюванні умов, напрямів і засобів удосконалення на підставі комплексу спеціальних ветеринарних знань та емпіричного досвіду, а також у здійсненні певних дій (зі зваженням на особливості експертної ситуації) для здобуття ефективних результатів.

Праксеологічне значення застосування методик СВДосл для встановлення фактичних даних та обставин обґрунтовано потребою виявити дії правопорушника, які відбилися на об'єктах СВЕ в певних просторових і часових межах.

Праксеологія СВД дає змогу прогнозувати й моделювати тенденції та перспективи розвитку судової експертології в динаміці, що є важливим теоретичним підґрунтям для розв'язання практичних завдань СВД.

Прагматизм і незаангажованість СВД сприятимуть задоволенню запитів суспільства на справедливе судочинство й підвищенню ефективності СВЕ загалом. Тож подальші наукові розвідки з метою підвищити результативність СВД, зважаючи на праксеологічні засади СВЕ, безумовно, є актуальними та перспективними.

Praxeological principles of forensic veterinary examination: issues and optimization of ways to their solving

Ivan Yatsenko

This article purpose is a scientific survey of current state and ways to improve effectiveness of forensic veterinary activity through the use of a praxeological approach. Complex of methods (dialectical, system-structural, system-functional, formal logic (analysis, synthesis, deduction, induction, analogy), axiological, modeling) was used to achieve the goal. Praxeology concept is interpreted in forensic and veterinary aspect. Influence of praxeological properties on stimulating development of specific veterinary knowledge in the context of the formation of the concept of effective forensic veterinary activity has been clarified. Forensic expert praxeology was analyzed from a review of its efficiency and effectiveness of functioning of forensic veterinary mechanisms. Peculiarities of praxeological approach in the forensic and veterinary field are argued. Forensic veterinary practice is considered as one of the means of expert provision of legal proceedings. Attention is focused on the fact that the development and improvement of theory, methodology and praxeology of forensic veterinary examination is the basis for increasing judiciary efficiency. The newest praxeological construction of domestic forensic veterinary examination, an addition to Criminal Procedural Code of Ukraine (regarding obligation to appoint forensic veterinary examination

to find out the nature and degree of severity of damage caused to the animal's health, as well as to establish the cause of its death) is proposed and Scientific and methodological recommendations on issues of preparation and assignment of forensic examinations and expert researches (expansion of the range of questions that are asked to the forensic veterinary expert during appointment of the relevant examination).

Keywords: forensic veterinary medicine; forensic veterinary examination; forensic veterinarian; forensic expert conclusion; forensic science institutions; effective activities; practical significance; praxeology; animals; injuries.

Фінансування

Це дослідження не отримало жодного спеціального гранту від фінансових установ у державному, комерційному або некомерційному секторах.

Відмова від відповідальності

Засновники не грали жодної ролі у розробленні дослідження, добиранні й аналізуванні даних, рішенні про публікацію або підготовку рукопису.

Учасники

Автор зробив свій внесок винятково в інтелектуальну дискусію, що є основою цього документа, дослідження судової практики, написання та редагування, і бере на себе відповідальність за її зміст і тлумачення.

Декларація щодо конфлікту інтересів

Автор заявляє, що у нього відсутній конфлікт інтересів.

References

- Allam, F. A. F. A., Ali, D. M., Ali, S. F. E.-S. (2022). Drowning versus postmortem submersion: Biochemical and histopathological examination and estimation of postmortem intervals (an experimental study). *Legal Medicine (Tokyo)*. Vol. 59. Art. 102138. DOI: 10.1016/j.legalmed.2022.102138.
- Araújo, D., Lima, C., Mesquita, J. R., Amorim, I., Ochoa, C. (2021). Characterization of Suspected Crimes against Companion Animals in Portugal. *Animals*. Vol. 11. Is. 9. Art. 2744. DOI: 10.3390/ani11092744.
- Aymen, J., Fitzgerald, G., Lair, S., Vergneau-Grosset, C. (2022). Outcomes of Birds of Prey with Surgical or Traumatic Wing Amputation: A Retrospective Study from 1995 to 2017. *Journal of Avian Medicine and Surgery*. Vol. 36. Is. 1. DOI: 10.1647/20-00085.
- Bertero, A., Fossati, P., Caloni, F. (2020). Indoor poisoning of companion animals by chemicals. *The Science of the Total Environment*. Vol. 1. Is. 733. Art. 139366. DOI: 10.1016/j.scitotenv.2020.139366.
- Borysevych, B. V., Kruchynenko, O. V., Peredera, O. O. (2024). Sudovo-veterynarne doslidzhennia trupiv sobak ta kotiv u vypadkakh zadushennia rukamy [Forensic veterinary examination of dog and cat cadavers in manual strangulation cases]. *Scientific Progress & Innovations*. T. 27. № 2. DOI: 10.31210/spi2024.27.02.15 [in Ukrainian].
- Bryzhko, V. M. (2019). Filosofii prava: prakseolohiia v sferi informatsiinoho prava (st. 28–34) [Philosophy of law: praxeology in the field of information law (pp. 28–34)]. *Informatsiia i pravo*. № 3(30). DOI: 10.37750/2616-6798.2019.3(30).194777 [in Ukrainian].
- Caceres, P., Awada, L., Weber-Vintzel, L., Morales, R., Meske, M., Tizzani, P. (2023). The World Animal Health Information System as a tool to support decision-making and research in animal health. *Revue Scientifique et Technique*. Vol. 42. DOI: 10.20506/rst.42.3367.
- Cherevko, K. O. (2020). Nezakonne zainiattia rybnyim, zvirnyim abo inshym vodnym dobuvnym promyslom v rozrizi ukrainskoho zakonodavstva [Illegal Fishing, Animal or other Water Extracting Fishery Under Ukrainian Legislation]. *Visnyk Kryminolohichnoi asotsiatsii Ukrainy*. № 2 (23). URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b1d68401-322b-41e0-b56f-1ea95d82352d/content> [in Ukrainian].
- Cooper, J. E., Cooper, M. (2021). Veterinary involvement in forensic medicine. *The Veterinary Record*. Vol. 189. Is. 6. DOI: 10.1002/vetr.1004.
- Frederickson, R. (2016). Demystifying the Courtroom: Everything the Veterinary Pathologist Needs to Know About Testifying in an

- Animal Cruelty Case. *Veterinary Pathology*. Vol. 53. Is. 5. DOI: [10.1177/0300985816647439](https://doi.org/10.1177/0300985816647439).
- Gomes, L. B., Paiva, M. T., de Oliveira Lisboa, L., de Oliveira, C. S. F., de Cassia Maria Garcia, R., de Magalhães Soares, D. F. (2021). Diagnosis of animal abuse: A Brazilian study. *Preventive Veterinary Medicine*. Vol. 194. Art. 105421. DOI: [10.1016/j.prevetmed.2021.105421](https://doi.org/10.1016/j.prevetmed.2021.105421).
- Gordon, R. J., Hungerford, N. L., Laycock, B., Fletcher, M. T. (2020). A review on *Pimelea* poisoning of livestock. *Toxicon*. Vol. 186. DOI: [10.1016/j.toxicon.2020.07.023](https://doi.org/10.1016/j.toxicon.2020.07.023).
- Gottlieb, D. L., Prittie, J., Buriko, Y., Lamb, K. E. (2016). Evaluation of acute traumatic coagulopathy in dogs and cats following blunt force trauma. *Journal of Veterinary Emergency and Critical Care (San Antonio)*. Vol. 27. Is. 1. DOI: [10.1111/vec.12525](https://doi.org/10.1111/vec.12525).
- Grela, M., Panasiuk-Flak, K., Listos, P., Gryzińska, M., Buszewicz, G., Chagowski, W., Teresiński, G. (2021). Post-mortem analysis of gunshot wounds to the head and thorax in dogs by computed tomography, radiography and forensic necropsy. *Medicine, Science and the Law*. Vol. 61. Is. 2. DOI: [10.1177/0025802420971176](https://doi.org/10.1177/0025802420971176).
- Hamaliuk, B. M., Liampel, V. I., Tsymbalista, R. H. (2023). Instytutsiini zasady formuvannya systemy sudovo-ekspertnoi dialnosti v Ukraini [Institutional principles for the formation of the system of forensic expert activity in Ukraine]. *Dniprovskiyi naukoviyi chasopys publichnoho upravlinnia, psykholohii, prava*. № 2. DOI: [10.51547/ppp.dp.ua/2023.2.9](https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2023.2.9) [in Ukrainian].
- Hioki, A., Inaba, R. (2021). Occupational Fatalities Due to Mammal-Related Accidents in Japan, 2000–2019. *Wilderness & Environmental Medicine*. Vol. 32. Is. 1. DOI: [10.1016/j.wem.2020.09.010](https://doi.org/10.1016/j.wem.2020.09.010).
- Horbunova, K. V. (2022). Criminal law signs of illegal hunting as an element of criminological characteristics. *Bulletin of Kharkiv National University of Internal Affairs*. Vol. 98. Is. 3. DOI: [10.32631/v.2022.3.14](https://doi.org/10.32631/v.2022.3.14).
- Huenerfauth, E., Nessler, J., Erath, J., Tipold, A. (2021). Probable Sudden Unexpected Death in Dogs With Epilepsy (pSUED). *Frontiers in Veterinary Science*. Vol. 27. Is. 8. Art. 600307. DOI: [10.3389/fvets.2021.600307](https://doi.org/10.3389/fvets.2021.600307).
- King, M. A., Alzahrani, J. M., Clanton, Th. L., Laitano, O. (2021). A Preclinical Model of Exertional Heat Stroke in Mice. *Journal of Visualized Experimentants*. Vol. 1. Art. 173. DOI: [10.3791/62738](https://doi.org/10.3791/62738).
- Klainbart, S., Shipov, A., Madhala, O., Oron, L. D., Weingram, T., Segev, G., Kelmer, E. (2022). Dog bite wounds in cats: a retrospective study of 72 cases. *Journal of Feline Medicine and Surgery*. Vol. 24. Is. 2. DOI: [10.1177/1098612X211010735](https://doi.org/10.1177/1098612X211010735).
- Kliuiev, O., Simakova-Iefremian, E. (2021). Doktrynalni pidkhody do sudovoi ekspertyzy v Ukraini [Doctrinal Approaches to Forensic Science in Ukraine]. *Pravo Ukrainy*. № 8. DOI: [10.33498/louu-2021-08-028](https://doi.org/10.33498/louu-2021-08-028) [in Ukrainian].
- Kliuiev, O. (2019). Improvement of forensic support for justice: theoretical, legal and organizational aspects. *Theory and Practice of Forensic Science and Criminalistics*. Vol. 19. No. 1. DOI: [10.32353/khrife.1.2019.08](https://doi.org/10.32353/khrife.1.2019.08).
- Kotsiumbas, H. I., Dankovych, R. S., Vretsona, N. P. (2018). Patomorfologhiia ta diahnozyka otruiennia sobak izoniazynom [Pathomorphology and diagnosis of dogs poisoning with isoniazid]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho natsionalnoho universytetu veterynarnoi medytsyny ta biotekhnolohii imeni S. Z. Gzhytskoho. Seriia: Veterynarni nauky*. T. 20. № 83. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvlnuvmbvn_2018_20_83_23 [in Ukrainian].
- Kovalenko, A. V. (2020). Sutnist ta metodolohichne znachennia prakseolohichnoho pidkhodu v kryminalistytsi [Essence and methodological significance of the praxeological approach in criminalistics]. *Naukovi zapysky NaUKMA. Yurydychni nauky*. T. 5. DOI: [10.18523/2617-2607.2020.5.32-39](https://doi.org/10.18523/2617-2607.2020.5.32-39) [in Ukrainian].
- Lefman, S., Prittie, J. E. (2022). High-rise syndrome in cats and dogs. *Journal of Veterinary Emergency and Critical Care (San Antonio)*. Vol. 32. Is. 5. DOI: [10.1111/vec.13206](https://doi.org/10.1111/vec.13206).
- Lemishevskiyi, V. M. (2021). Sudovo-veterynarna ekspertyza trupa sobaky iz oznakamy nasyl-nytskoi smerti: ohliad vypadku [Forensic veterinary examination of a dog corpse with signs of violent death: case review]. *Suchasni metody diahnozyky, likuvannya ta profilaktyka u veterynarii medytsyni : tezy*

- dop. II Konf., prysviach. 140-rich. vidkryt. navch. zakl. «Tsisar-koroliv. vet. shk. ta shk. pidkovuv. konei razom iz klinik.-statsionar. dlia tvaryn u Lvovi» (Lviv, 18–19.11.2021). Lviv. URL: <https://nvlvet.com.ua/index.php/conference/issue/view/215/2021-pdf> [in Ukrainian].
- Low, R., Wu, A. W. (2022). Veterinary health-care needs to talk more about error: For the wellbeing of our patients and medical teams. *Journal of Veterinary Internal Medicine*. Vol. 36. Is. 6. DOI: [10.1111/jvim.16554](https://doi.org/10.1111/jvim.16554).
- Loza, T. V. (2023). Problemy orhanizatsii sudovo-ekspertnoi diialnosti v Ukraini ta shliakhy yikh vyrishennia [Problems of organization of forensic expert activity in Ukraine and ways to solve them]. *Analitychno-porivnialne pravoznavstvo*. № 6. DOI: [10.24144/2788-6018.2023.06.112](https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.06.112) [in Ukrainian].
- Lozo, O. V., Piliushenko, D. O. (2020). Aktualni pytannia pravovoho rehuliuвання zakhystu tvaryn vid zhorstokoho povodzhennia [Current issues of legal regulation of protection of animals against abuse]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*. № 7. DOI: [10.32782/2524-0374/2020-7/57](https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-7/57) [in Ukrainian].
- Lyons, B. M., Ateca, L. B., Otto, C. M. (2020). Clinicopathological abnormalities associated with increased animal triage trauma score in cats presenting for vehicular trauma: 75 cases (1998–2009). *Journal of Veterinary Emergency and Critical Care (San Antonio)*. Vol. 30. Is. 6. DOI: [10.1111/vec.13005](https://doi.org/10.1111/vec.13005).
- McDonough, S. P., McEwen, B. J. (2016). Veterinary Forensic Pathology: The Search for Truth. *Veterinary Pathology*. Vol. 53. Is. 5. DOI: [10.1177/0300985816647450](https://doi.org/10.1177/0300985816647450).
- Mizukami, H., Hathway, B., Procopio, N. (2020). Aquatic Decomposition of Mammalian Corpses: A Forensic Proteomic Approach. *Journal of Proteome Research*. Vol. 19. Is. 5. DOI: [10.1021/acs.jproteome.0c00060](https://doi.org/10.1021/acs.jproteome.0c00060).
- Mohanty, Ch. R., Radhakrishnan, R. V., Jain, M., Sasmal, P. K., Hansda, U., Vuppala, S. K., Doki, S. K. (2021). A Study of the Pattern of Injuries Sustained from Road Traffic Accidents Caused by Impact with Stray Animals. *Journal of Emergencies, Trauma, and Shock*. Vol. 14. Is. 1. DOI: [10.4103/JETS.JETS_29_20](https://doi.org/10.4103/JETS.JETS_29_20).
- Munro, R. (2022). Viewpoint: Integrity and Limitations of Forensic Veterinary Evidence. *Journal of Comparative Pathology*. Vol. 199. DOI: [10.1016/j.jcpa.2022.10.003](https://doi.org/10.1016/j.jcpa.2022.10.003).
- Munro, R., Ressel, L., Gröne, A., Hetzel, U., Jensen, H. E., Paciello, O., Kipar, A. (2020). European Forensic Veterinary Pathology Comes of Age. *Journal of Comparative Pathology*. Vol. 179. DOI: [10.1016/j.jcpa.2020.08.003](https://doi.org/10.1016/j.jcpa.2020.08.003).
- Murase, T., Shinba, Y., Mitsuma, M., Abe, Y., Yamashita, H., Ikematsu, K. (2022). Wound age estimation based on chronological changes in chitinase 3-like protein 1 expression. *Legal Medicine (Tokyo)*. Vol. 59. Art. 102128. DOI: [10.1016/j.legalmed.2022.102128](https://doi.org/10.1016/j.legalmed.2022.102128).
- Nadizhko, M. M. (2020). Vykorystannia spetsialnykh znan u sudovo-ekspertnii diialnosti: teoretyko-pravovi aspekty [Use of Specific Knowledge in Forensic Activity: Theoretical And Legal Aspects]. *Kryminalistychnyi visnyk*. № 1 (33). DOI: [10.37025/1992-4437/2020-33-1-25](https://doi.org/10.37025/1992-4437/2020-33-1-25) [in Ukrainian].
- Nation, P. N., St. Clair, C. C. (2019). A Forensic Pathology Investigation of Dismembered Domestic Cats: Coyotes or Cults? *Veterinary Pathology*. Vol. 56. Is. 3. DOI: [10.1177/0300985819827968](https://doi.org/10.1177/0300985819827968).
- Newbery, S. G., Cooke, S. W., Martineau, H. M. (2016). A Perspective on Veterinary Forensic Pathology and Medicine in the United Kingdom. *Veterinary Pathology*. Vol. 53. Is. 5. DOI: [10.1177/0300985816654527](https://doi.org/10.1177/0300985816654527).
- Panasiuk-Flak, K., Grela, M., Listos, P. (2021). Determination of the time of death of dogs using atropine and pilocarpine in the early post-mortem period – an assessment of the usefulness of the method. *Medycyna Weterynaryjna*. Vol. 77. Is. 7. DOI: [10.21521/mw.6546](https://doi.org/10.21521/mw.6546).
- Pollanen, M. S. (2016). The Rise of Forensic Pathology in Human Medicine: Lessons for Veterinary Forensic Pathology. *Veterinary Pathology*. Vol. 53. Is. 5. DOI: [10.1177/0300985816653171](https://doi.org/10.1177/0300985816653171).
- Popovich, Ye. (2019). Unity of science and practice in forensic science activities. *Theory and Practice of Forensic Science and Criminalistics*. Vol. 19. No. 1. DOI: [10.32353/khrife.1.2019.012](https://doi.org/10.32353/khrife.1.2019.012).
- Ressel, L., Hetzel, U., Ricci, E. (2016). Blunt Force Trauma in Veterinary Forensic Pathology. *Veterinary Pathology*. Vol. 53. Is. 5. DOI: [10.1177/0300985816653988](https://doi.org/10.1177/0300985816653988).

- Sandøe, P., Hansen, H. O., Bokkers, E. A. M., Enemark, P. S., Forkman, B., Haskell, M. J., Lundmark Hedman, F., Houe, H., Mandel, R., Nielsen, S. S., de Olde, E. M., Palmer, C., Vogeler, C. S., Christensen, T. (2023). Dairy cattle welfare – the relative effect of legislation, industry standards and labelled niche production in five European countries. *Animal*. Vol. 17. Is. 12. Art. 101009. DOI: [10.1016/j.animal.2023.101009](https://doi.org/10.1016/j.animal.2023.101009).
- Schulze, C., Peters, M., Baumgärtner, W., Wohlsein, P. (2016). Electrical Injuries in Animals: Causes, Pathogenesis, and Morphological Findings. *Veterinary Pathology*. Vol. 53. Is. 5. DOI: [10.1177/0300985816643371](https://doi.org/10.1177/0300985816643371).
- Shcherbakovskiy, M. H. (2015). *Provedennia ta vykorystannia sudovykh ekspertyz u kryminalnomu provadzheni* [Conducting and using forensic examinations in criminal proceedings] : monohrafiia. Kharkiv. URI: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/6020> [in Ukrainian].
- Shcherbakovskiy, M. H. (2016). Metodolohiia doslidzhennia fenomena sudovykh ekspertyz [Methodology of research of a phenomenon of forensic examinations]. *Visnyk Luhanskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav im. E. O. Didorenka*. № 3 (75). URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/5691274c-965d-4c87-820d-2d6beb62defc/content> [in Ukrainian].
- Shepitko, V., Shepitko, M. (2021). Doktryna kryminalistyky ta sudovoi ekspertyz: formuvannia, suchasnyi stan i rozvytok v Ukraini [Doctrine of Criminalistics and Forensic Examination: Formation, Current State and Development in Ukraine]. *Pravo Ukrainy*. № 8. DOI: [10.33498/louu-2021-08-012](https://doi.org/10.33498/louu-2021-08-012) [in Ukrainian].
- Shirota, Y., Otani, T., Wasada, S., Ito, S., Mieda, T., Nakamura, K. (2024). Inner and outer penetrating spinal cord injuries lead to distinct overground walking in mice. *IBRO Neuroscience Report*. Vol. 16. Is. 16. DOI: [10.1016/j.ibneur.2024.02.005](https://doi.org/10.1016/j.ibneur.2024.02.005).
- Shkundia, S., Serdioucov, Ja. (2024). Determination of the time of death of a domestic cat by measuring the area of a wet spot. *Ukrainian Journal of Veterinary Sciences*. Vol. 15. Is. 1. DOI: [10.31548/veterinary1.2024.122](https://doi.org/10.31548/veterinary1.2024.122).
- Shynkarenko, I. R., Spitsyna, H. O. (2018). Istorychni vytoky ta perspektyvy rozvytku teorii ta praktyky sudovoi ekspertyz [Historical origins and prospects for the development of the theory and practice of forensic examination]. *Aktualni pytannia sudovoi ekspertyz ta kryminalistyky* : zb. mat-liv mizhnar. nauk.-prakt. konf., prysviach. 95-rich. stvor. KhNDISE im. Zasl. prof. M. S. Bokariusia (Kharkiv, 10–11.10.2018). Kharkiv [in Ukrainian].
- Simakova-Iefremian, E. B. (2017). Do pytannia vzaiemozalezhnosti yevropeiskykh inte-hratsiinykh protsesiv i tendentsii inte-hratsii spetsialnykh znan v Ukraini [To the question of interdependence of the European integration processes and integration tendencies of special knowledge in Ukraine]. *Teoriia ta praktyka sudovoi ekspertyz i kryminalistyky*. Vyp. 17. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpsek_2017_17_22 [in Ukrainian].
- Skrypka, M., Boiko, Yu., Zapeka, I., Holovan, K. (2023). Praktyka sudovo-veterynarnoi ekspertyzы shchodo psykhoemotsiynoho stresu v henezi [sertsevoi] nedostatnosti ta smerti tvaryn [The practice of forensic-veterinary examination of psycho-emotional stress in the genesis of insufficiency and death of animals]. *Agrarian Bulletin of the Black Sea Littoral*. Is. 106. DOI: [10.37000/abbsl.2023.106.02](https://doi.org/10.37000/abbsl.2023.106.02) [in Ukrainian].
- Skrypka, M., Panikar, I., Zapeka, I., Kurales, O. (2022). Deiaki aspekty patohenezu ta patomorfolohii pervynnoi skladnoi travmy khrehta spynnoho mozku [Some aspects of pathogenesis and pathomorphology of primary complex injury of the spine and spinal cord]. *Agrarian Bulletin of the Black Sea Littoral*. Is. 104. DOI: [10.37000/abbsl.2022.104.04](https://doi.org/10.37000/abbsl.2022.104.04) [in Ukrainian].
- Smith-Blackmore, M., Bethard, J. D. (2020). A multidisciplinary investigation of chronic animal abuse: Collaboration between veterinary forensics and forensic anthropology. *Journal of Forensic Sciences*. Vol. 66. Is. 1. DOI: [10.1111/1556-4029.14576](https://doi.org/10.1111/1556-4029.14576).
- Spargo, K. E., Rubio-Martinez, L. M., Wheeler, D. P., Fletcher, L., Carstens, A. (2019). Catastrophic musculoskeletal injuries in Thoroughbred racehorses on racetracks in Gauteng, South Africa. *Journal of the*

- South African Veterinary Association*. Vol. 90. Art. 1640. DOI: 10.4102/jsava.v90i0.1640.
- Spitsyna, H. O., Belevtsova, S. O. (2019). Shchodo pytannia formuvannia novitnoi paradyhmy teorii ta praktyky sudovoi ekspertyzy u Ukraini [On the issue of the formation of the newest paradigm of the theory and practice of forensic examination in Ukraine]. *Aktualni pytannia sudovoi ekspertyzy i kryminalistyky*: zb. mat-liv mizhnar. nauk.-prakt. konf., prysviach. 150-rich. z dnia narodzh. Zasl. prof. M. S. Bokariusy (Kharkiv, 18–19.04.2019). Kharkiv [in Ukrainian].
- Takenaka, C. S., de Souza, C. N. A., Momo, C. (2023). Case studies and technical aspects of the forensic necropsy of exhumed companion animals. *Forensic Science International*. Vol. 345. Art. 111624. DOI: 10.1016/j.forsci-int.2023.111624.
- Touroo, R., Fitch, A. (2016). Identification, Collection, and Preservation of Veterinary Forensic Evidence: On Scene and During the Post-mortem Examination. *Veterinary Pathology*. Vol. 53. Is. 5. DOI: 10.1177/0300985816641175.
- Tsmots, U. O. (2023). Pravova prakseolohiia yak chynnyk efektyvnosti yurydychnoi praktyky [Legal praxeology as a factor of efficiency of legal practice]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. Serii yurydychna*. № 4. DOI: 10.32782/2311-8040/2023-4-18 [in Ukrainian].
- Van Wessum, R. (2001). The Animal Health and Welfare Law: the veterinary statement as evidence and the role of veterinarians in legal procedures. *Tijdschrift voor Diergeneeskunde*. 2001. Vol. 126. Is. 5. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/11256323/>.
- Vinaik, R., Aijaz, A., Jeschke, M. G. (2022). Small animal models of thermal injury. *Methods in Cell Biology*. Vol. 168. DOI: 10.1016/bs.mcb.2021.12.014.
- Wilson-Frank, Ch. R., Hooser, S. B. (2018). Investigative Diagnostic Toxicology and the Role of the Veterinarian in Pet Food-Related Outbreaks: An Update. *The Veterinary Clinics of North America. Small Animal Practice*. Vol. 48. Is. 6. DOI: 10.1016/j.cvsm.2018.07.001.
- Wolf, C., Gerst, K., Gerst, S., Priemer, G. (2021). Post-mortem clinical pathology in cattle — an additional tool for the veterinary pathologist. *Tierarztl Prax Ausg G Grosstiere Nutztiere*. Vol. 49. Is. 6. DOI: 10.1055/a-1593-6948.
- Yatsenko, I. (2022). Forensic Veterinarian as a Subject of Procedural Legal Relations and Forensic Expert Activity. *Theory and Practice of Forensic Science and Criminalistics*. Is. 3 (28). DOI: 10.32353/khrife.3.2022.05.
- Yatsenko, I. (2022). Legal Status of Forensic Veterinarian as a Subject of Forensic Science Activity in Context of the Latest Legislation of Ukraine. *Theory and Practice of Forensic Science and Criminalistics*. Is. 4 (29). DOI: 10.32353/khrife.4.2022.04.
- Yatsenko, I. (2022). Principles of Forensic Expert Activities in Ukraine and their Implementation in Forensic Veterinary Research. *Archives of Criminology and Forensic Sciences*. Vol. 1. Is. 5. DOI: 10.32353/acfs.5.2022.08.
- Yatsenko, I. (2023). Forensic Veterinary Medicine Methods for Determining Defects in Veterinary Care. *Theory and Practice of Forensic Science and Criminalistics*. Is. 4 (33). DOI: 10.32353/khrife.4.2023.05.
- Yatsenko, I. (2023). Legal Status and Epistemological Characteristics of Forensic Veterinary Science Objects. *Theory and Practice of Forensic Science and Criminalistics*. Is. 2 (31). DOI: 10.32353/khrife.2.2023.05.
- Yatsenko, I. V. (2022). Predmet sudovo-veterynarnoi ekspertyzy ta yoho znachennia v teorii i praktytsi sudovoi ekspertyzy [Subject of forensic veterinary examination and its significance in the theory and practice of forensic examination]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii Pravo*. № 73. T. 2. DOI: 10.24144/2307-3322.2022.73.55 [in Ukrainian].
- Yatsenko, I. V. (2023). Doktrynalni zasady in-tehratsii spetsialnykh veterynarnykh znan u kompleksni sudovo-ekspertni doslidzhen-nia: problemy ta shliakhy yikh vyrishennia [Doctrinal principles of special veterinary knowledge integration in the complex forensic expert investigations: problems and ways to solve them]. *Analitychno-porivnialne pravoznavstvo*. № 6. DOI: 10.24144/2788-6018.2023.06.114 [in Ukrainian].
- Yatsenko, I. V. (2023). Epistemological Characteristic and Procedural Significance of Steps and Stages of Appointing and Conducting Forensic Veterinary Examination. *Theory and*

- Practice of Forensic Science and Criminalistics*. Is. 1 (30). DOI: [10.32353/khrife.1.2023.05](https://doi.org/10.32353/khrife.1.2023.05).
- Yatsenko, I. V. (2023). Kontseptualni zasady profesiinoi pidhotovky sudovo-veterynarnykh ekspertiv u derzhavnykh spetsializovanykh ekspertnykh ustanovakh Ukrainy [Conceptual Principles of Professional Training of Forensic Veterinary Experts in State Specialized Expert Institutions of Ukraine]. *Kryminalistyka i sudova ekspertyza*. Vyp. 68. DOI: [10.33994/kndise.2023.68.71](https://doi.org/10.33994/kndise.2023.68.71) [in Ukrainian].
- Yatsenko, I. V. (2023). Oznaky sudovo-veterynarnoi ekspertyzy v aspekti yii teorii, metodolohii ta prakseolohii [Signs of forensic veterinary examination in terms of its theory, methodology and praxeology]. *European scientific congress*. Proceedings of the 6th International scientific and practical conference. Barca Academy Publishing. Madrid, Spain. URL: <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2023/07/EUROPEAN-SCIENTIFIC-CONGRESS-10-12.07.23.pdf> [in Ukrainian].
- Yatsenko, I. V. (2023). Zavdannia sudovo-veterynarnoi ekspertyzy: teoretychni y prakseolohichni problemy ta shliakhy yikh vyrishennia [Tasks of forensic veterinary examination: theoretical and praxeological issues and ways to their solving]. *Forum Prava*. 74 (1). DOI: [10.5281/zenodo.7319900](https://doi.org/10.5281/zenodo.7319900) [in Ukrainian].
- Yatsenko, I. V., Dehtiarov, M. O., Bondarevskiy, M. M., Trush, A. M. (2014). Kharkivska shkola vydatnykh diiachiv veterynarno-sanitarnoi ta sudovo-veterynarnoi ekspertyzy [Kharkiv School of Eminent Persons of Veterinary Sanitary and Forensic Veterinary Examination]. *Problemy zoonzhenerii ta veterynarnoi medytsyny*. Vyp. 28 (2). URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/pzvm_2014_28\(2\)_4](http://nbuv.gov.ua/UJRN/pzvm_2014_28(2)_4) [in Ukrainian].
- Yatsenko, I. V., Kazantsev, R. H. (2022). *Metodyka sudovo-veterynarnoi ekspertyzy trupiv tvaryn* [Methods of forensic veterinary examination of animal corpses]. Kharkiv. Reiestr. kod 18.1.02 / Reiestr metodyk provedennia sudovykh ekspertyz : ofits. sait. URL: <https://rmpse.minjust.gov.ua/search> [in Ukrainian].
- Yatsenko, I. V., Kazantsev, R. H. (2022). *Pravyla sudovo-veterynarnoi ekspertyzy trupiv tvaryn* [Rules of forensic veterinary examination of animal corpses] : metod. rek. Kharkiv [in Ukrainian].
- Yatsenko, I. V., Parylovskiy, O. I. (2022). *Pravyla sudovo-veterynarnoho vyznachennia stupenia tiazhkosti shkody, zapodiianoï zdorov'iu tvaryny (metodychni rekomendatsii)* [Rules for forensic veterinary determination of the degree of severity of damage caused to the animal's health (methodological recommendations)]. Kharkiv [in Ukrainian].
- Yatsenko, I. V., Parylovskiy, O. I., Kazantsev, R. H. (2021). *Metodyka sudovo-veterynarnoho doslidzhennia tvaryn z metoiu vstanovlennia yikh kalitstva* [Methods of forensic veterinary examination of animals for the purpose of establishing their mutilation]. Kharkiv. Reiestr. kod 18.1.01 / Reiestr metodyk provedennia sudovykh ekspertyz : ofits. sait. URL: <https://rmpse.minjust.gov.ua/search> [in Ukrainian].
- Yatsenko, I. V., Parylovskiy, O. I., Kazantsev, R. H. (2021). *Poriadok vyluchennia ob'ektiv sudovo-veterynarnoi ekspertyzy z trupa tvaryny dlia laboratornykh doslidzhen* [Procedure for removing objects of forensic veterinary examination from the carcass of an animal for laboratory research] : metod. rek. Kharkiv [in Ukrainian].
- Yatsenko, I. V., Zapara, S. I., Zon, G. A., Ivanovskaya, L. B., Klochko, A. M. (2020). Animal Rights and Protection against Cruelty in Ukraine. *Journal of Environmental Management and Tourism*. Vol. 11. Is. 1 (41). DOI: [10.14505/jemt.11.1\(41\).11](https://doi.org/10.14505/jemt.11.1(41).11).
- Yatsenko, I., Simakova-Yefremian, E., Derecha, L. (2021). Forensic science methods and their application in veterinary forensics. *Theory and Practice of Forensic Science and Criminalistics*. Is. 2 (24). DOI: [10.32353/khrife.2.2021.04](https://doi.org/10.32353/khrife.2.2021.04).
- Yushchuk, O. I. (2022). Zhorstoke povodzhennia z tvarynamy: kryminalno-pravovy aspekt [Cruelty to animals: a criminal legal aspect]. *Pryvatne ta publichne pravo*. № 2. DOI: [10.32845/2663-5666.2022.2.8](https://doi.org/10.32845/2663-5666.2022.2.8) [in Ukrainian].

Яценко, І. (2024). Праксеологічні засади судово-ветеринарної експертизи: проблеми й оптимізація шляхів їх розв'язання. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Вип. 3 (36). С. 100–132. DOI: [10.32353/khrife.3.2024.08](https://doi.org/10.32353/khrife.3.2024.08).